

O nejlepším státě

[Část] III. Poznámky k překladu

In: Bernard Bolzano (author); Martin Jašek (other): O nejlepším státě. (Czech). Plzeň: M. Jašek, 1934. pp. 286--333.

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/400032>

Terms of use:

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

III. POZNÁMKY K PŘEKladU.

(Str. 1—238).

1. Předloha 1. Předlohou našeho překladu jest rukopis XVII F 16
překladu. v knihovně Národního musea.

Jest to rukopis, o kterém bylo dokázáno v prvních částech těchto dodatků a poznámek, že jest to *jediný Bolzanem pro-
čtený a jim i vlastnoručně opravený*, resp. zčásti také *do-
plněný přepis jeho konceptů*¹⁾.

Původně obsahoval 136 listů kvartového formátu *kromě
titulního listu*, prázdného po jedné straně — tedy vskutku
34 archy [ve kvart složené²⁾]. Později vlepen nový *další list*,
měnící *konec předmluvy*³⁾.

Tento doplněk jest napsán *vlastnoručně Bolzanem*, jimž
jsou psány také všechny *korektury inkoustem* i poznámky,
jež si činil *tužkou* na okrajích listů⁴⁾. Ostatní jest psáno
rukou *Příhonského* — písmem *tehdejšímu* písmu Bolzanovu
*velmi podobným*⁵⁾.

Celek tvoří knížku v olivové zelenavém plátně (řečeného
formátu) s vazbou celkem *vkusnou*. a snad i *dostí dovednou*⁶⁾.

1) Srv. výše str. 266 [Dopis B-ův ze dne 16. července 1831] a tamtéž
pod čarou pozn. 27. a 29.

2) Tamtéž [str. 266].

3) Jest to podle *nynejšího* pořadí list pátý; obsahuje *konec* *pozměněné
předmluvy* od slov: »Ihm wird es genügen...« (v našem překladě od
slov: »Jemu postačí...«) až do konce *předmluvy*.

4) Jsou to *dílem značky: N. B.* [U Bolzana: »Povšimni si!«] »Pročti
ještě jednou!«, *dílem zcela bezvýznamné slovní nebo stylistické opravy*,
jak se o nich stane zmínka v dalších částech těchto poznámek.

5) Srv. přílohu 6: *Faksimile první stránky rukopisu, kde jest obojí
písmo — Bolzanovo i Příhonského. Původní text psán Příhonským, škrty
a korektury učiněny byly Bolzanem. Srv. ostatně i písmo na titulním listě
[Příl. 5] s písmem B-ových dopisů na přílohách 3 a 4.*

6) *Odborný popis [z péra univ. prof. dra J. Čadíka, ředitele západó-
českého umělecko-průmyslového musea v Plzni] zní: Rukopis je vázán do
lepenkových desek s celoplátěným potahem. Bylo užito anglického knihař-
ského plátna rypsové struktury, napouštěného škrobovou, lepidlovou emulzí.
Plátno je olivově zelené barvy a snáší dobře slepotisk i zlacení. Obě desky
jsou zdobeny zcela shodně. Je na nich velkým razidlem ve slepotisku ostře
a hluboce vytlačena novobarokní koutová ornamentace z lomených, oblou-
kových a spirálových pásů, jež čtyřikrát v ploše opakovaná tvoří rámco-*

Do musea se tato knížka dostala s knihovnou a rukopisným odkazem někdejšího žáka Bolzanova M. J. Fesla, jehož razítko se při tom octlo na titulním listě této památky⁷⁾.

2. Že se liší tento rukopis od rukopisu VIII E 22 v knihovně Národního musea, t. j. od rukopisu, jenž byl předlohou všech dosavadních zpráv o tomto díle Bolzanově⁸⁾ a také jeho německého vydání⁹⁾, a čím se liší tento druhý rukopis od rukopisu našeho, bylo rovněž naznačeno v předmluvě a v prvních částech těchto dodatků a poznámek¹⁰⁾.

Tento druhý rukopis jest totiž — jak lze velmi snadno dokázat — sice přepis naší předlohy, t. j. rukopisu XVII F 16, avšak přepis, který obsahuje tolik závad stylistických, syntaktických, logických, závad v uspořádání a rozčlenění látky atd., sebou samých tolik nápadných, že jest to opravdový div, jak mohly uniknouti dosavadním čtenářům a kritikům, zejména těm, kterým jest jazyk rukopisu — mateřským.¹⁰⁾

2. Předloha
německého
vydání.

vou borduru. Hřbet tvoří dekorace ze šesti souběžných párů zlatých linek se slepotiskovým pásem mezi nimi. Zlacený nápis titulní na hřbetu je rozdělen ve čtyři řádky a proveden latinskou majuskulí z dvojího písma. Předšádka je bílá z hladkého kancelářského papíru. Vazba je šitá na tři tkanivé závěsy a je typem lehké, tak zv. německé vazby s hřbetem lepenkou vyloženým bez rourkového vyztužení. Příprava hřbetu není lepena plátnem nebo organýtmem, nýbrž měkkým papírem. Kapitálků není. Stav vazby je velmi dobrý.

⁷⁾ Srv. příl. 6. Razítko tam bylo otištěno úředníkem knihovny při přejímání odkazu. Bylať knížka — tak se aspoň zdálo — Feslův majetek. Jak se mu dostala do rukou, viz výše str. 266 pod čarou pozn. 29. — Za ochotu, jakou při pátrání po pravém rukopise B—ově, avšak také vždycky jindy projevoval pisateli v ý b o r m u s e j n í a zvláště jeho jednatel prof. dr. K. D o m i n, jakož ovšem také ředitelství knihovny [p. ředitel dr. Jos. V o l f], budtež vysloveny díky!

⁸⁾ Horáčkovy, Schindlerovy atd. Srv. I. a II. odd. těchto dodatečných poznámek [str. 243, 262, 271 i jinde].

⁹⁾ Arnold K o w a l e w s k í, Bernard Bolzano Vom besten Staate. Nach den Manuskripten des Nationalmuseums in Prag, Praha 1932. [Srv. další tekst i další poznámky].

¹⁰⁾ Předmluva (překladaťelova) str. VII. a Poznámky překladaťelovy, část II, str. 259.

¹⁰⁾ Schindler, Salz — K o w a l e w s k í! — »Sebou samých tolik nápadných«, znamená, že mohly býti poznány, aniž by bylo třeba znáti napřed správný rukopis. Vskutku také překladaťel jenom z těchto závad, zjištěných při četbě kartáčových otisků chystaného tehdy německého vydání, soudil a dokazoval, že předloha jest buď chybně opsána anebo sama nesprávná — n e a u t e n t i c k á. To dalo také podnět k pátrání po správném rukopise. Nebyla to tedy pouhá »vlastní náhoda« (»ein sonder-

Četné její
závady.

Veliká část těchto závad byla ovšem opravena dílem v textu právě zmíněného německého vydání, dílem také v jeho dodatečných poznámkách, značná část jich přesto ještě zůstala, takže nelze nazývat toto vydání *zdařilým*, kriticky přesným vystižením Bolzanových myšlenek a nebylo ho tedy možno použít za předlohu překladu¹¹⁾.

bares Geschick»), která vedla pisatele těchto poznámek k objevení správné předlohy [»Doch waltete über der endgültigen Textgestaltung ein sonderbares Geschick«, píše vydavatel něm. vydání ve své předmluvě str. III. »Als nämlich meine Edition längst gesetzt war und man eben zum Drucke vorschreiten wollte, entdeckte der Sekretär der Prager Bolzanokommision Prof. Dr. M. Jašek die ... Originalhandschrift des schätzbaren Werkes mit dem Titel« atd.], nýbrž pozornější čtení této chybné předlohy — pozornější aspoň než všech výše uvedených dosavadních čtenářů.

¹¹⁾ Způsob, jakým byly prováděny zmíněné opravy, charakterisuje snad nejlépe jedna z dodatečných oprav vydavatelových, v níž vykládá, proč bylo třeba opravit jednu z vět závadné předlohy, větu, jež prý byla — »sinnlos« (beze smyslu!), proč se však tak nestalo přesně podle textu Bolzanova a proč byl tento text jinak upraven: B-ovo vyjádření věty bylo prý »weitläufig« a »stilistisch nicht besonders glücklich«, a tak místo B-ova textu dán text vydavatelův (!), který onen »besonders glücklich« zkracuje, a to tak, že slova: »gehörig ausgeführt werden können« nahrazuje slovy: »getrieben werden« a celou další větu — vynechává. [Jde o jedno z míst na str. 82 v něm. vydání, v našem překladě na str. 147—148]. Že však ani jinde není příliš dbáno přesnosti, dokazuje na př. to, že v II. kap., str. 18, ponecháno bylo slovo »Gesellschaft« místo »Ortschaft« (bez opravy v dodatečných poznámkách!), ač jest to »Lesart«, která za tímto uje smysl věty změnou původního textu dosti »podstatnou«. [Srv. ujištění vydavatelovo, str. III. »Jede ... wenn auch zuweiten nur unwesentlich ändernde Lesart des Originals« atd.]. Co však horšího, jest chybné — místy zcela nesmyslné — u členění látky, a tudíž chyby ve věci, na kterou — jak známo — právem klade značný důraz Bolzano. [Wissenschaftslehre IV, § 580 a nn.]. Jaké to má následky [toto chybné učenění látky], pozná čtenář nejlépe, přečte-li na př. str. 14—16 v něm. vydání a srovná ji s tím, co v našem překladě obsahují str. 28—32. Vydavatel zahrnuje tam sub c) [str. 27!] vše, co obsahují tyto stránky! Chyby toho rázu má pak toto vydání téměř na každé stránce! V rozdělení látky na př. na konci kapitoly X, kde chyby vzniklé tím, že opisovač předlohy neznal písmen hebrejských (jichž tam — kromě latinských a řeckých — užil Bolzano) nevyzná se jistě ani hodinář. Činiti za tyto chyby odpovědným mimo jiné také pisatele těchto poznámek není jistě správné, ani děje-li se tak ve formě pochvaly [Vorwort, str. III.: »Da ... ich selbst aber, bereits in andere Studien vertieft, mich nicht entschliessen konnte, eine neue, so-

3. Pokud překladač se týká, pracován byl v duchu předpisů a zásad, jaké v tomto směru obsahuje Bolzanova *Logika*¹²).

Bylo tedy dbáno toho především, aby překlad vystihoval myšlenkový obsah díla, a to tak, aby byl tento obsah, pokud možná, nejsnadněji přístupný i zcela průměrnému čtenáři.

Byl tedy zkoumán nejpečlivěji význam jednotlivých slov a zvláště *terminů*, v jakém jich užívala doba a v jakém jich užíval a chtěl užíti Bolzano. Kde toho bylo třeba, obrátil se překladatel k odborníkům příslušného oboru, za kteroužto pomoc, radu, zpravidla i zájem o dílo jim nejsrdečněji děkuje¹³).

Pokud se týká učlenění obsahu, byla ovšem vzorem předloha¹⁴). Tak řeč. »reliefy« v čele jednotlivých kapitol [nástinu obsahu, jaké předesílá překladatel (každé z nich), a poznámky *in margine* (na okrajích listů) mají usnadnit, a snad také usnadňují listování v knize — *přehled obsahu*¹⁵).

Jak se překlad zdařil v jiných směrech, po stránce jazykové, slohové a vůbec — slovesné (bylo dbáno toho, aby překlad i po této stránce připomínal Bolzana, jeho zvláštní, osobitý sloh a vazbu jednotlivých myšlenek¹⁶), lze posouditi poněkud

3. Překlad.

Stránka
slovesná

a
jiné jeho
stránky

zusagen kritische Fassung des Textes zu liefern...« atd. až po slova: »... den genannten Sekretär Jašek...« atd.]. O úpravu textu, výše dotčenou, nemá překladatel jiné zásluhy než té, že naleznuv v něm chyby a zjistiv správný text [Pozn. 10!], srovnal obě předlohy a dal přesný seznam chybných odchylek k dispozici vydavatelů. Na úpravu k o n e č n o u neměl bohužel již vlivu.

¹²) *Wissenschaftslehre III. § 285, IV. §§ 398, 642 atd. [Srv. i H. Bergmann, l. c. odst. »Die Methode« str. 6.]*

¹³) *Byli to zejména pp.: zvěčn. rada vrch. zem. soudu Vilém Fiedler, vynikající český soudce a ušlechtilý právní rádce drobného lidu ve válce [srv. Nová Doba, XXXIX (1933) č. 167 ze dne 17. června t. r., str. 3] — jeden z prvních čtenářů našeho překladu, JUDr. M. Liška, advokát v Plzni, Jaroslav Marek, býv. ústř. tajemník čl. strany soc. demokr., ředitel Lid. záložny v Plzni, kteří četli obsáhlejší partie překladu. Na drobnější dotazy odpověděli s ochotou: pp. JUDr. Fr. Vavřínek, prof. Karlovy university v Praze, JUDr. Jiří Boček, advokát v Plzni, a p. JUDr. Matouš Mandl, advokát v Plzni a člen zem. zastupitelstva. Korekturu pročítali pp.: prof. Jan Kučera a prof. Rud. Uhl z Obch. akademie v Plzni, Dr. Frid. Macháček, městský archivář v Plzni, Jaroslav Weidmann, major pěš. pl. č. 18 v Plzni, a pí. F. Šípová-Volcová, profesorka dívč. reál. gymnasia tamtéž.*

¹⁴) *Srv. výše pozn. 10.*

¹⁵) *Že bylo při tom třeba dbáti také vzhledu stránek (což prohlédl a schválil prof. Dr. J. Čádek), se samo sebou rozumí.*

¹⁶) *»Resipit antiquitatem«, praví o díle Salz! [Srv. výše str. 271 pozn. 51 a níže: 18, 14.]*

i podle ukázek původního textu Bolzanova, jaké najde čtenář v dalších částech těchto dodatků a poznámek.

Překladatel totiž pokládá za vhodné připojiti k jednotlivým částem díla, resp. překladu tato upozornění a *dobatečné poznámky*:

4. K titulnímu listu překladu a k heslům (str. 1—3).

4. K titulu
překladu
a k heslům
[str. 1—8].

a) *Titul díla*, jak jej obsahuje nejen naše předloha, (rukopis XVII F 16 v knihovně Národního musea), nýbrž také *přepis Feslův*¹⁷⁾, jest:

Das
Büchlein
vom
besten Staate
oder
Gedanken eines Menschenfreundes
über
die zweckmässigste Einrichtung
der
bürgerlichen Gesellschaft¹⁸⁾.

Překlad upraven byl tak, aby vystihoval (mimo jiné) také to, nač častěji klade důraz Bolzano a čím se zároveň i *vyvrací* jistá, ne zcela pěkná domněnka, jakou v jednom místě vnuká zpráva *Schindlerova*, t. j. domněnka, jako by spisovatel napsal dílo z *ješitnosti*, z touhy po tom, by se jeho jméno stalo *známějším* — jedním slovem z jiných motivů, než o jakých mluví předmluva. Nikoliv! Spisovatel by býval vydal dílo rád i *anonymně*, což výše vyjádřeno tím, že slova »*eines Menschenfreundes*« přeložena slovy: »*kohoši*, jenž lidstvo miloval«¹⁹⁾.

b) *Hesla* v čele překladu [na str. 2] dal dílu »O nejlepší státě« *nikoli sám Bolzano*, nýbrž *Fesl* ve svém přepise— »*fanatik pro hesla*«, jak jej žertem nazval kdesi Bolzano. Soudíme tak z toho, že jsou jenom v jeho (t. j. ve *Feslově*) přepise. Byla však ponechána v překladu, ježto zcela vyhovují *předpisům*, jaké vyslovuje ve svém *Vědosloví* Bolzano²⁰⁾.

První z nich jest citát z *Livia* [A/b urbe condita XXXIV., kap. 25]:

»Haec natura multitudinis est: aut servit humiliter, aut superbe dominatur. Libertatem, quae media est, nec struere modice nec habere sciunt«.

17) *Str. 264 pozn. 22!*

18) *Viz příl. 5, [Titulní list rukop. XVII F 16 v knihovně Národ. musea.].*

19) *Srv. níže str. 293 pozn. 14, 20.*

20) *Wissenschaftslehre IV, § 696 (str. 586 a n.).*

Druhé jsou verše *Goethovy*, Feslem v jednom slově *pozměněné*.

»Warum sucht' ich den Weg so sehnsuchtsvoll,
wenn ich ihn nicht den Brüdern zeigen soll?«

Fesl nahrazuje slova »den Brüdern« úmyslně nebo omylem slovy »den *Andern*«, s kteroužto odchylkou jest pořízen i překlad na základě překladu *Otakara Fischera*, jenž toto — rovněž pozměněné — použití svého překladu s obvyklou svou laskavostí dovolil²¹⁾.

5. *K předmluvě spisovatelově* [Vorwort]. Str. 5—8.

6, 1: »... věkem již dosti pokročiv« [»in einem schon *etwas vorgerückten* Alter«].

5. *K předmluvě spisovatelově* [str. 5—8].

Místo, které svedlo pisatele dosavadních zpráv o tomto díle *Bolzanově* k *nesprávnému odhadnutí doby*, v níž bylo sepsáno! Nevšimli si totiž slova »*etwas*« [»poněkud již věkem pokročiv«], které by nemělo smyslu, kdyby spisovatel psal své dílo »na počátku čtyřicátých let«, t. j. v době, kdy již dospěl věku *šedesáti let* anebo jej překročil.

Jest to nový doklad k tomu, nač třeba položit důraz již v této poznámce: že totiž spisovatel *neužívá nikde slova nadarmo*, že v jeho větách *každé slovo má svůj význam*, čehož třeba dbáti i při *četbě překladu*.

6, 4: »... našel vždy jedině správným« [»was sich ihm bei der vielfältigsten Prüfung und nach der unparteilichsten *Vergleichung mit Allem, was über diesen Gegenstand bisher von Anderen gesagt worden*, immer als richtig darstellte«].

Srv. výše [v II. díle těchto poznámek a dodatků] str. 271 pod čarou pozn. 49. Spisovatel *ponechal ta slova* v předmluvě i *po revizi díla*, i mohou býti dokladem, že názorů svých *neměnil*, ničeho z nich *neslevoval*, jak bylo zdůrazněno v *polemice s Kowalevským* v [naší] předmluvě a v II. části těchto dodatečných poznámek²²⁾.

6, 5: »... nikoli proto, že by se *nadál*, ba *jen choval přání*...« [»nicht in Erwartung oder auch nur mit dem Wunsche, dass man in irgend einem Lande... alsbald... ein ganz neues Gebäude nach dem von ihm gegebenen Grundrisse aufrichten möchte«], jakož i dále:

6, 17: »... aby to, co v díle *nového, znova zkoumali, chyby opravili*, a co by snad ještě *scházelo*, aby *doplnili*« [»damit... sachkundige und vom Vorurteil freie Männer,

21) *Otakar Fischer, J. W. Goethe: Lyrika a balady (Překlad)*, Praha 1931, báseň »Věnování«, str. 12, verše: »Proč cestu hledat, roztoužením jat, a nesmět ji svým bratrům ukázat?«

22) Str. 267, pozn. XI, 22.

was darin Neues ist, prüfen, . . . , das Irrige berichtigen und das noch Mangelnde ergänzen möchten«, atd.

Místa, která zajisté plně potvrzují to, co praví naše předmluva ve 4. odstavci [str. XVII—XIX] a dodatečná poznámka XIX, 2 [na str. 275²³].

6. K úvodu spisovatelovu [str. 9—20].

6. K Úvodu spisovatelovu [Einleitung]. Str. 9—20.

10, 6: »... že není státu na světě, abys v něm nenašel toho či jiného, kdo není spokojen svým údělem, a že ani ve státě nejlepším, jaký bys vymyslíl, nebude scházeti takových...« [»dass es in allen Staaten Menschen gibt, die unzufrieden mit ihrem Lose sind und dass es auch in dem besten Staate, der erdacht werden kann, an solchen Menschen nicht fehlen werde...«].

Předmluva překladatelova, str. XIII—XVI! Srv. i níže pozn. 12, 25.

10, 11: »... v Evropě jest jich jistě více nežli ve svobodných státech sev. Ameriky!« [»In Europa gibt es doch mehr Unzufriedene als in den Freistaaten von Nordamerika!«].

Důležitá poznámka spisovatelova! Zde — ve studiu ústavních zřízení novějších i starších konstitučních a demokratických států — zdá se — třeba hledati nejdůležitější »prameny« díla Bolzanova.

»Zkoumal a srovnával« — jak píše v předmluvě²⁴) — »vše co bylo od jiných řečeno o tomto předměte«, zkoumal zajisté i ústavy rozličných států, a mezi nimi jistě — a to na místě ne posledním — i onu, kterou dne 7. září r. 1787 podepsal Jiří Washington!

>Prameny
díla
Bolzanova.

Ba co více! — Tuto »Constitution of the United States« — zdá se — třeba míti na mysli čtenáři od I. kapitoly díla [Federativní spojení států! Jejich rozdělení na menší více méně samostatné, samosprávné jednotky! atd.], zejména však v kap. II., která obsahuje kritiku, pokus vytknouti a odstraniti základní vadu této ústavy²⁵). Že spisovatel díla mohl znáti a znal tuto ústavu, o tom netřeba mít pochybnosti²⁶).

²³) Odmítnutí výtky Horáčkovy, týkající se nemožných (»utopistických«) nadějí Bolzanových na účinek o působivosti díla!

²⁴) Str. 6 (našeho překladu). Srv. i výše pozn. 6, 4.

²⁵) Srv. níže odst. 8, poznámky ke II. kapitole díla.

²⁶) Vyšlať v oné době již několikrát a psalo se o ní i v německé literatuře. Srv. n. př. D. von Bülow, der Freistaat von Nordamerika in seinem neuesten Zustande, Berlin 1797, Friedrich Schmidt, Versuch über politischen Zustand der Vereinigten Staaten von Nordamerika, Stuttgart u. Tübingen 1822, a zvláště Robert Mohl, Das Bundesstaatsrecht der Vereinigten Staaten von Nordamerika, Stuttgart u. Tübingen 1824.

Že ovšem přihlížel i k rozmanitým jiným starším »zřízením«, k *ústavám antických států*, připomíná spisovatel sám v XXVII. kap. díla²⁷).

11, 15: »Z hrobů neslyšíme žalob...« [»Auch aus den Gräbern ertönt keine Klage, aber sind die Leichnamen glücklich«].

Zdá se, že spisovatel naráží tu na nějaké místo, t. zv. *commune* (jehož známost předpokládá). Je-li tomu tak a odkud vzal toto místo, nepodařilo se zjistiti²⁸).

12, 25: »... ale zlé jest zde zase v *silné převaze*« [»aber wie sehr ist hier das Schlimme *überwiegend*«].

Srv. výše pozn. 10, 6! Myšlenky jistě charakteristické pro Bolzana a jeho pojetí »*nejlepšího*« státu! Ne stát *absolutně dokonale*, jakýsi nový ráj na zemi (v duchu představ Horáčkových sociálních utopistů), nýbrž stát zřízený tak, aby z *nutných* zel volil pokud možná *zlo nejmenší*! Srv. i níže pozn. 18, 14.

14, 20: »Leč namítne mi někdo...« [»Doch hier sagt vielleicht Jemand...«].

V závorkách na tomto místě dodatek překladatelův: »namítne totiž *knězi*«!]. Bylo řečeno výše (v pozn. k titulnímu listu), že by spisovatel souhlasil i s tím, aby dílo vyšlo *anonymně*. Anonymní však nebylo. Četli je jeho přátelé, a od těch se mohl nadíti této námitky, a to právě proto, že byl *knězem*! Odtud tato vložka. Jinak v. kap. VII. a k ní dodatečné poznámky!

16, 25: »... a bychom se aspoň *přiblížili* k tomu pro nás tolik významnému řešení« [»...um eine so wichtige Frage ihrer Entscheidung *näher zu bringen*«].

»*Přiblížili*« — ne tedy dosáhli! *Ideálu* nelze nikdy *dosáhnouti*, lze se však a *jest třeba* se mu *blížit*! Čtenář nechť laskavě při tom uváží, jaký jest rozdíl mezi tím, co rozumíme slovem »*ideál*« a slovem »*utopie*«²⁹).

17, 8: »... zda byly pořádně *schůze, rozpravy* o těchto věcech, o té tak důležité otázce?« [Was soll ich erst von

Stát »nelepší«.
[K významu slova].

>Ideál«
a
>utopie«.

²⁷) Str. 226—227 v našem překladě.

²⁸) Jakousi volnost překladu [»*die Leichnamen*« ... »*ti, kdož v nich odpočívají*«] si zajisté čtenář sám *zdvodní*.

²⁹) Není každý »*ideál*« již eo ipso *nemožností, utopií*? Není *n. př. ideál* bezprašné silnice rovněž *utopií*? *Lze se však vzdáti toho ideálu, t. j. varovati techniky, aby v tomto směru nedokonalovali silnic, ježto to, čeho se snaží dosáhnouti, jest — nemožnost?! Srv. ostatně i výše str. 278 pozn. XXVIII, 12.*

*gemeinschaftlichen, über diesen Gegenstand gepflogenen Berat-
schlagungen sagen? — In den meisten Ländern darf ja...«*
atd.]

Srv. poznámku následující³⁰⁾.

18, 4: »... aby je bylo možno zvatí *účelným* a — »*nej-
lepším*«, [*»welche den Namen der vollkommensten verdienen
soll«.*]

Překládáno v duchu kontextu a předchozích výkladů Bol-
zanových o tom, co rozumí slovem: »*dokonalý*« a »*nejlepší*«.

Posuzování
díla
Bolzanova.

18, 14: »... není *nerozumu*, není *pošetilé myšlenky*, aby jí
nehlásal a nezastával *někdo z našich — učených*« [*»... wenn
man nicht wüsste, dass nichts so ungereimt sei, was nicht
von irgend einem Weltweisen wäre behauptet worden«.*]

Jak řečeno v poznámce na tomto místě v textu: *ostrý šleh*
Bolzanův, jakých však lze nalézt u něho dosti³¹⁾! Ostatně,
vzpomeňme jeho slov, která napsal kdysi *Feslovi*³²⁾:

»... Necht' si dají říci mí přátelé, že nelze čekatí, že by
některý *vědec z povolání* (»ein Gelehrter von Profession«)
posoudil někdy příznivě některou z mých prací — ať z těch,
které již vyšly, ať z těch, které — bůh dá — ještě snad
vyjdou.

Těm bude vše, co řeknu, buďto *dávno překonaným ná-
zorem*, buď *absurdností*, která nestojí snad ani za to, aby
byla vyvrácena...«

Vědcové
z povolání.

Jak se splnilo toto Bolzanovo proroctví — zejména, pokud
jde o dílo, které překládáme! Jednomu z nich jest dílo »*pře-
konaným stanoviskem*« již proto, že bylo napsáno o *několik
desítek roků dříve*, než se mu dostalo do rukou (Salz!), dru-
hému stačí k jeho vyvrácení *několik retorických otázek!*
A jak dílo čtli, viděti z toho, co uvedeno výše (v 2. odst.
těchto poznámek)!

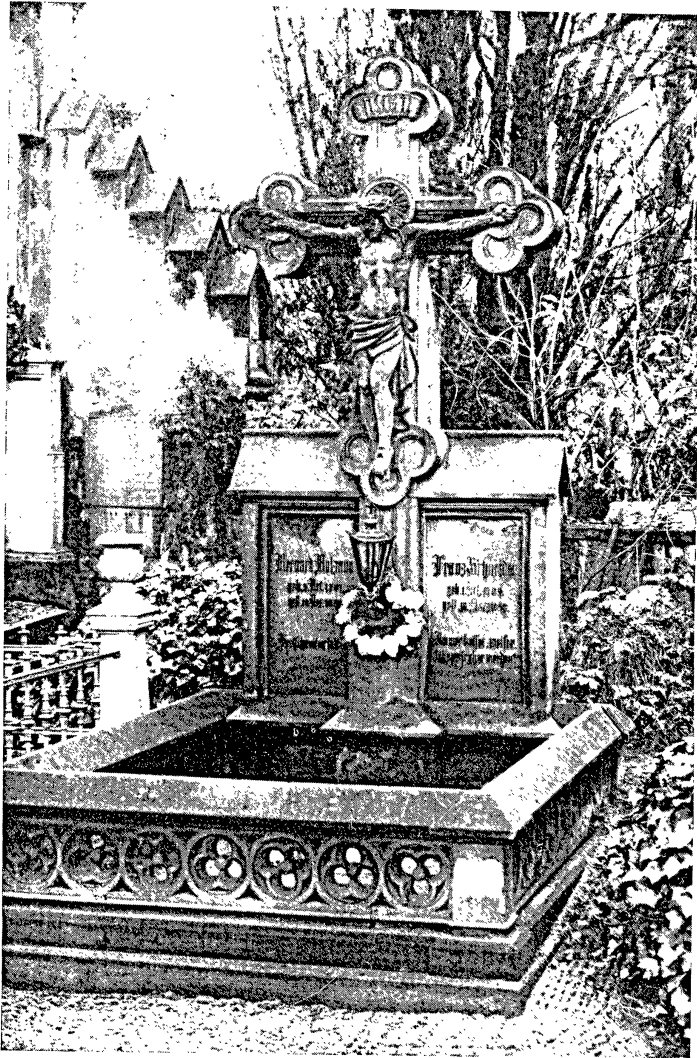
20, 8: »Ústava dobrá nesmí svěřovati blaho občanů *jen
náhodě*...« atd. [*»Eine gute Verfassung darf das Wohl ihrer
Bürger nicht solchem Zufalle Preis geben, sondern sie muss
so eingerichtet sein, dass auch in dem Falle, wenn die Perso-
nen, denen eine gewisse Macht anvertraut ist, nicht eben jeder
Zeit das Allerbeste tun, ..., doch nicht das Ganze leiden
werde«.*]

Myšlenka jistě správná a pro dílo jedna ze *základních!*

³⁰⁾ *Tekst něm. vydání (str. 6) liší se zde od textu B-ova, ovšem ne
podstatně!*

³¹⁾ *I v tomto jeho díle! Srv. níže str. 79, str. 110 atd. Jinak viz n. př.
Bergmann, str. 4, dále Wissenschaftslehre IV., str. 589 i jinde.*

³²⁾ *Ze dne 31. března 1836 (Srv. Winter, l. c. str. 169).*

9. Hrob Bolzanův na hřbitovech olšanských.

Nespoléhejme na šťastný výběr osob, nespoléhejme jen na — volby! Ústava, jež neučiní celkem pro občana více, než že mu dá možnost střídát občas rozhodující a vůdčí činitele ve státě, než že mu dá »všeobecné«, »rovné« [atd.] právo voličské, učinila celkem málo, ba neučinila snad téměř něčeho³³⁾!

Tot první z Bolzanových politických výstrah, tot první z jeho politických odkazů! — V tom směru se běře jeho myšlení o státě, v tom jest také jeho odpověď na první z výše uvedených Horáčkových námitek³⁴⁾.

7. Ke kapitole I. Občané státu, jeho rozsah a rozdělení. [Von den Bürgern des Staates, von dessen Umfange und Abteilungen]. Str. 22—25.

7. K I. kapitole.
[K překladu i k obsahu.]

21, 18: »... ukládají také povinnosti, k jichž plnění třeba i násilím se přidružuje« [»ihn aber auch zur Erfüllung aller Pflichten, nötigenfalls selbst durch angewendete Zwangsmittel, verhält«].

Srv. kap. IV. ř. 20 a nn. [»Hlavní znak skutečné existence státu«]. Srv. i Horáčkovu »hlavní« námitku: »Stačí-li tu skutečně u každého jen vědomí povinnosti, solidárnost zájmů« atd.!

21, 20: »úhrnem vzejde více užitku než škody« [»im Ganzen mehr Nutzen als Schaden hervorgehet«].

Výše str. 293, pozn. 12, 25!

21, 27: »... také děti jejich do věku, kdy dospějí« [»auch alle ihre Kinder bis zu einem gewissen Alter der Mündigkeit«].

Nejen v tomto ustanovení, nýbrž také v předcházejícím jest jakási nejasnost. Za »pravé občany státu« (»als echte Bürger des Staates«) — tak vykládá tam spisovatel — třeba prý pokládati ty, »kdož nejen slíbují poslušnost k zákonům, nýbrž opravňují také k naději, že v slibu tom dostojí« (»so ferne sie den Gesetzen des Staates zu gehorchen nicht nur versprechen, sondern auch Hoffnung geben, dieses Versprechen zu halten«). Co však s těmi, kteří »neopravňují« k té naději? Kam je počítati? Zajisté jen za příslušníky státu, t. j. za lidi, na které se sice vztahuje pravomoc státu a k nimž má tento také jisté povinnosti, které však přesto nepokládá za »pravé občany«. To však platí zajisté i o dětech — ne-

Nejasnost jednoho místa.

³³⁾ Předmluva [překladatelova] str. XXXVI.!

³⁴⁾ »... jak zaručiti, aby volbami...« atd. [Srv. tamtéž (v předmluvě) str. XX. a nn.] Že však jest i jinak tento Úvod spisovatelův odpovědí na pohodlný, k ničemu nezavazující negativismus a pesimismus rázu negativismu a pesimismu Horáčkova, praví již prvá slova Úvodu.

dospělých »občanech«. Věc však stává se tím méně jasnou, čteme-li pak v dalším odstavci, že i *cizince ve státě trpěné* jest třeba pokládati za jakési *příslušníky* státu, t. j. za lidi, na které se rovněž vztahuje *pravomoc státu* a k nimž má tento také jisté *povinnosti*.

Přijímání
nových
občanů.

Nelze tedy nežli vysvětliti si to tak, že odst. a) platí o přijímání *nových* občanů z *cizího* státu, kteří za přijetí musí napřed *žádati*, odst. pak b) o *dorostu* z vlastního státu, kterýžto dorost za přijetí *nežádá*, nýbrž se pouze *přihlašuje* (aniž by mohl býti odmítnut).

23, 14: »... spolek, *unie* či *federace*... států jest cíl, k němuž má *směřovati lidstvo*« [*»dass eine gewisse Vereinigung zwischen allen Staaten ein Ziel sei, welchem wir nachstreben müssen«*].

Jsou tedy slova: »*unie* či *federace* všech států« vlastně *vložky překladatelovy*, aniž však jsou za vložky označeny. Nestalo se tak proto, že v duchu toho, co uvádí spisovatel ve III. a IV. kapitole, pokládal překladatel vložení jich za *nejspřávnější překlad*, za *nejpřesnější vystižení* smyslu této věty, t. j. toho, co jí *chtěl* vyjádřiti spisovatel. [Srv. výše: Poznámky k překladu!].

24, 4: »Zejména však bude tomu... *téměř* tak, jako jest tomu již i v našich státech nynějších« (*»Insonderheit aber wird es auch in dem besten Staate gewiss ohngefähr eben so wie schon in unseren jetzigen Staaten geschehen«*) atd. — až po:

Bolzanovy
»hundredy«.

24, 8: »že vytvoří *obce*« (*»... und eigene Gemeinen bilden«*).

Již slova: »Zejména však bude tomu... *téměř* tak, jako jest tomu již i v našich státech nynějších«, tím spíše pak to, co uvádí spisovatel dále o svých *obcích* a svém *rozdělení státu*, naznačují, jak nespravedlivá a jak *málo promyšlená* byla výtka, kterou činí v tomto směru Bolzanovi *Horáček*. »Přehlédnuv« totiž důležité slůvko *»asi«* — Bolzanovo *»etwa«*, *»ohngefähr«* [*»aus hundert Familien ohngefähr«, »aus etwa hundert Gemeinen«* atd.], a přehlédnuv i to, nač správně narazila jistá *Salzova i Schindlerova* poznámka, t. j., že *téměř* každá *»Těchobuz«* — každá totiž *téměř obec venkovská*, a to zajisté *nejen v Čechách*, nýbrž také *všude jinde v Evropě* — jest takovouto *obcí Bolzanovskou*, t. j. obcí *»asi po 100 rodinách«*³⁵⁾.

³⁵⁾ Srv. na př. *H. W. Fowler — F. G. Fowler, The concise Oxford Dictionary of current English (new ed., Oxford 1929)* a v něm výklad

»K tomu přistupují jiná umělá zařízení se skutečným životem neslučitelná, jako rozdělení po 100 rodinách, po 100 obcích, po 100 krajích« atd.³⁶⁾.

Že ovšem v Bolzanově státě jde ještě o něco jiného, o rozdělení větších měst na menší samosprávné jednotky a tím o odstranění přílišného centralismu velkých měst³⁷⁾, o tom uslyšíme v dalších poznámkách. Zda však toto rozdělení velkých měst, obdobné tomu, jak se dělí dnešní města v policejní rayony, ve volební okrsky a pod., jest takovou nemožností, absurdností, za jakou ji výše prohlašuje Horáček, jest jiná otázka.

Zvláštní
postavení
měst.

Zde si zatím třeba ještě jenom povšimnouti, že spisovatel neuzívá v knize k označení obce výrazu »*Gemeinde*«, tehdy již běžného (jak svědčí přepis Feslův), nýbrž slova »*Gemeine*«, t. j. slova, kterého se užívalo k označení obcí hlavně náboženských, t. j. obcí utvořených na principu zájmovém, ne pouze osadnickém³⁸⁾.

25, 14: Poznámka závěrečná [Obce Bolzanovské. Bolzano rozdělení státu].

Jak bylo řečeno již v poznámce k tomuto místu [str. 25, pozn. 10. pod čarou], jsou obce bolzanovské, jeho rozdělení státu důležitou základnou, na níž jest téměř vše ostatní v díle zbudováno. Oč tu jde, dozví se čtenář podrobněji ze závěrečných poznámek ke třem dalším [politickým] kapitolám díla, ke kap. XII. a k dalším — až po kapitolu poslední. K nim třeba odkázati v těchto podrobnostech čtenáře.

8. Ke kap. II. O zákonodárství [Von der Gesetzgebung]. 8. Ke kap. II. [Str. 26—33.]

26, 20: »... rozhodovati by měli v každém jednotlivém případě jen ti, ale ti pak všichni...« [»nach meinem Wunsche sollen bei einer jeden zu treffenden Verfügung immer nur diejenigen, aber auch diese insgesamt, ein Recht zu sprechen erhalten...«].

»Ale ti pak všichni!« — První náběh k tomu, o čem mluví naše předmluva na str. XXXV. a nn. a o čem pojednává také spisovatel potom podrobněji. Srv. závěrečnou poznámku [38, 27].

slova »h u n d r e d«, reprodukováný v poznámce na konci této kapitoly. [Str. 25, pozn. 10 pod čarou.]

³⁶⁾ Horáček, l. c. str. 424.

³⁷⁾ která nebudou již pouze obcemi, nýbrž spojením jistého počtu obcí ve vyšší samosprávné jednotky. [Srv. níže pozn. 35. 11].

³⁸⁾ Srv. slovník Sterzingerův - Mourkovoův [slova: »Gemeine« a »Gemeinde«].

26, 27: »Třeba totiž rozeznávati a) případy« — atd. až po

27, 4: »... každý občan, pokud jest dospělý a není zločinec« [»Es gibt aber Verfügungen« atd. až po: »... ein jeder Bürger des Staates, so fern er mündig und kein Verbrecher ist, vernommen werden muss«].

Zákon
ve
smyslu
Bolzanově.

Jak řečeno již v poznámce na tomto místě³⁹⁾, ztěžuje zejména první četbu okolnost, že slovem »zákon« [»Gesetz«], »opatření« [»Verfügung«], »zřízení« [»Einrichtung«] atd. míní spisovatel nejen zákon v našem slova smyslu — lépe řečeno: v našem rozšířeném toho slova smyslu (zákon obecní, zemský atd.), nýbrž vše, ve jménu čeho může moc státní přinutiti občana, aby »konal nebo nekonal, co se mu ukládá anebo zakazuje«, jak to vyjadřuje B—o na počátku IV. kapitoly⁴⁰⁾.

Ujasní-li si to čtenář, t. j. uzná-li, že na př. každé rozhodnutí soudní, každé právoplatně dané nařízení správní atd. jest pro ty, kterých se týká, v tomto slova smyslu zákonem, porozumí snáze obsahu.

27, 13: ... všechny ty, kdož [spolu neponesou následků svých rozhodnutí], kdož neucítí ani příjemných, tím méně však nepřijemných následků...« [»alle diejenigen, die keinen für Menschen bemerkbaren weder vorteilhaften noch nachteiligen Einfluss davon verspüren können, die Sache mag so oder anders eingerichtet werden«].

Jest tedy vložka: »[spolu neponesou...]« pokusem o výklad místa v duchu dalších výkladů Bolzanových. [Viz str. 30 a nn.].

27, 20: »... všechny, na nichž ulpí podezření« [alle diejenigen, die ... den Verdach gegen sich haben«].

Překlad »ulpí« dán jest zde zněním německého textu, zejména přihlédneme-li také k jiným místům obdobného obsahu. [Srv. zvláště kap. XIV., str. 156.]

30, 3: »... bude možno použít i telegrafu« [»in Fällen der Eile kann man sich wohl auch der Telegrafe bedienen«].

O telegrafu a jeho použití děje se v knize zmínka ještě jednou — v kap. XVIII. [na str. 172]. Toho použil Schindler ke svému »důkazu«, že dílo vzniklo teprve »v letech čtyřicátých« [Předmluva překladatelova str. X.—XI.].

30, 5: »V každém místě...« [»in jeder Ortschaft...«].

Pozor! Německé vydání Kowalewski-ho má: »in jeder Gesellschaft...« — podle chybné předlohy. Že to zatemňuje

³⁹⁾ Str. 26 pod čarou pozn. 2.

⁴⁰⁾ Str. 53.

značně *smysl místa*, jak bylo již jinde uvedeno v poznámce⁴¹), není zajisté třeba dodávat.

35, 11: »Vzniká totiž ... *rada starších* tam, kde se do ní volí aspoň *deset členů* [»... doch ist nur anzunehmen, dass ein Rat der Geprüften bestehe, wo wenigstens *zehn derselben* sich befinden«].

Ustanovení zajisté dosti *nejasné*, i nelze si ho vyložit jinak nežli takto⁴²):

Není »sovětů« *obecních*, jsou jen »sověty« *okresní, krajské, zemské* atd. Za *okres* však, resp. za *kraj* (župu) třeba pokládati také *shluky obcí*, jejichž *zvláštní poměry* — na př. už *okolnost*, že tvoří *město* (souvislou větší osadu se společnými zájmy) — vynucují, aby byly pokládány za zvláštní *samosprávnou* [politickou] *jednotku*, ovšem *vyšší* nežli *pouhá obec*. Tato jednotka má pak také svůj zvláštní »sovět«, obdobný *zastupitelským shorům* našich měst — s *jiným* ovšem *úkolem* a s *jinou* také celkem *pravomocí*. Viz násl. poznámku!

»Sověty«
okresní,
krajské atd.

Vykládati jinak *smysl této věty* bylo by sotva možné. V *duchu* toho výkladu pořízen pak byl i *překlad*⁴³).

38, 27: [*Poznámka závěrečná*]. *K obsahu II. kapitoly*.

Obsah této kapitoly *potvrzuje* zajisté, co o těchto věcech *praví překladatel* ve své *předmluvě*. Potvrzuje tedy především:

Zákono-
dárství
vůbec.

a) že v Bolzanově státě *není parlamentu*, není »*orgánů*«, jímž by »*svrchovaný lid* si *dával zákony*«, resp. *dal dávatí zákony*⁴⁴);

b) potvrzuje také jinak vše, co o »*radách starších*«, o těchto Bolzanových »*sovětech*«, o jejich *počtu, pravomoci, o volbách do nich* uvádí (*naproti zprávě Horáckové*) naše předmluva.

Jest totiž *zákonodárství* ve státě Bolzanově upraveno takto:

a) Každý občan má v něm *právo iniciativy* — *iniciativy závažné*, t. j. *právo předložiti návrh zákona* (ať *obecního, okresního, zemského* aneb i *celostátního*), o kterém *musí býti jednáno* — aspoň tím způsobem, jaký předpisuje Bolzanova ústava *na str. 29*.

⁴¹) *Str. 288, pozn. 11*.

⁴²) *jak to bylo naznačeno již i v poznámce na tomto místě (str. 35 — pod čarou pozn.) 24. a jak to důlem vyplývá ze závěr. poznámky na konci I. kap.*

⁴³) »... *kde se do ní volí: místo: »kde jsou«* [»wo sich befinden«].

⁴⁴) *Předmluva překladatelova str. XXXVII. a tamtéž pod čarou 114!*

Bolzano,
Lenin,
Martov.

b) Je-li tento návrh přijat aspoň v jedné obci, stává se v ní zákonem, ačli není jeho zavedení znemožněno rozhodnutím rady starších příslušného okrsku. Totéž platí o zákonech okresních, o krajských, zemských atd.

Platí totiž v Bolzanově státě s jedné strany zásada⁴⁵⁾: »Co jest na jednom místě příhodné, to jinde nevhodno, ba někdy také na škodu. Co možno v jednom místě velmi snadno provésti, to...« atd.⁴⁶⁾ a s druhé strany tato zásada: »Co neškodí jinému [jiné obci, kraji, zemi atd.] a nepříčí se ani ústavě, to necht' učini si omen jednotlivec [obec, okres, atd.] podle svého uvážení, to necht' jest mu — přeje-li si toho — zákonem«⁴⁷⁾.

V tom jsou základy i důvod větší samosprávy obcí v Bolzanově státě, okresů a kraji, zemi atd. — jejich větší autonomie; v tom i smysl Bolzanova rozdělení státu⁴⁸⁾. V tom jest také základní rys jeho sovětismu⁴⁹⁾.

Že jsou ovšem Bolzanovy »sověty« něco jiného než Leninovy, resp. Martovovy⁵⁰⁾ o tom není pochyby. Že však — co se týká voleb do těchto Bolzanových »sovětů« — jest plně vyhověno tomu, o čem mluví naše předmluva na straně XXXVIII⁵¹⁾, o tom přesvědčí se čtenář, uváží-li o důsledcích předpisu na str. 33—34⁵²⁾ se zřetelem k tomu, co o obcích, jejich pravomoci a o jejich vnitřním zřízení předpisují kapitoly: XII., XXVI. a XXVII. a co i o jejich rozsahu předpisuje

45) vyložena v Úvodě a v kap. I.

46) Úvod [spisovatelův] str. 18 [»Was an dem einen Orte sehr leicht ausführbar ist, kann an einem anderen mit bedeutenden Schwierigkeiten verknüpft, ja auch ganz unausführbar sein« atd.].

47) Kap. II., str. 27 [odst. b)], str. 32 [od slov: »...z čeho sice sami škody nemají...«], str. 36 a n.! — Zda n a v r ž e n ý zákon n e t a n g u j e v něčem š k o d n ě jinou obec, jiný okres atd., t o z j i s t i t i a t o m u z a b r á n i t i jest právě jedním z úkolů »rad starších«.

48) Srv. pozn. 53).

49) Směr zákonodárství od dole nahoru, od jednotek k centru a nikoli naopak.

50) J. Š r o m, Sovětské Rusko, Praha, 1924, str. 201 [»Tvůrce myšlenky sovětů není však L e n i n, nýbrž M a r t o v«.

51) Viz tamtéž slova: »...že znemožňují aspoň jedno zlo, ve kterém vidí B o l z a n o jeden z hlavních zdrojů našich dnešních politických krisí, našich dnešních politických z k l a m á n í: že znemožňují občanu, aby volil někoho, koho zná« »jen z pověstí«, jen z jeho tak řečené politické práce, jen z agitace volební...«.

52) »Rozumím pak touto radou starších... s o u h r n osob oboujího pohlaví, které budou od té které o b c e, v k t e r é ž i j í... na tři roky k této důstojnosti zvoleny...«.

kap. I.⁵³). Že konečně »vládě« státu, *administrativě, úřadům* prikazuje Bolzanova ústava *mnohem závažnější úlohu i v tomto směru* nežli naše »dnešní« ústavy a proč tak může činiti, postihne čtenář z III. kapitoly »O vládě«.

Jest tedy třeba čísti tuto kapitolu (jakož ovšem také kapitoly výše udané), než čtenář »zlomí hůl« nad těmito návrhy a nežli je »prostě« prohlásí za — utopii⁵⁴).

9. Ke kap. III. O vládě. [»Von der Regierung]. Její činitelé, úkony a organisace. Str. 39—52.

9. Ke kap.
III. »O vládě«
[Str. 39—52].

39, 21: »... obeplutí severního pólu, o které se pokoušíme v nové době« [»die in neuer Zeit versuchte Umseglung des Nordpols...«].

Překvapuje, že toho místa neužil na př. Schindler ke svému důkazu, že dílo Bolzanovo vzniklo v době od něho a od Horáčka uváděné. Jest totiž nesnadné určití, na který pokus, resp. projekt obeplutí severního pólu by mohl spisovatel dříve narážeti. Že však zvěděl o tom z tisku, a to z tisku občasného, resp. »denního«, a že se tím vyvrací, co píše Kowalewski o poměru Bolzanově k tisku dennímu, o tom nemůže být jistě pochyby⁵⁵).

40, 12: »... nezanedbajíce při tom ničeho, co bude jinak rovněž jejich povinností...«. [»... ohne ihre übrigen Geschäfte zu versäumen...«].

⁵³) Str. 24 [»Nebudou-li... ani naopak příliš rozsáhlé takové obce..., každý z jejich příslušníků bude moci poznati... vlastnosti, poměry... ostatních členů...« atd.].

⁵⁴) Albin Bráf (l. c. str. 226) píše: »Velmi složitě si představuje [Bolzano] ústrojí zákonodárné, vylučuje všechno šablonovitě zařízené hlasovací a přisuzuje podle různosti látky, o jejíž úpravu běží, rozhodující účast jednotlivým vrstvám a skupinám občanstva, jichž prospěchu neb zájmů příznivě neb nepříznivě by se do týkalas. Nač tu naráží Bráf slovy: »vylučuje...« atd., »přisuzuje podle různosti látky...« atd., postihne čtenář, všimne-li si »reliefu« této kapitoly [str. 26 — slova: »... říd se jak jakostí případu řečeného zákonem« atd.], marginálních hesel, jakož ovšem také toho, o čem jedná III. kapitola. Zda-li však jest toto Bolzanovo ústrojí tak složitě, jak míní Albin Bráf (Horáček tu mluví pouze o »podivnosti« toho »ústrojí«, ukázal by pokus o určitě, konkrétnější zpracování těchto návrhů, o nichž právem praví Bolzano: »Jen kameny ke stavbě, jen náčrtky to jsou« [Úvod, str. 19]; pokus ovšem kriticky a svědomitě vedený — bez zbytečných řečí o »rozhledu venkovského faráře« a pod., jak se dosud obývaly Bolzanovy myšlenky [str. 15, pod čarou pozn. 14]. Srv. ostatně i závěrečnou poznámku ke III. kapitole! [Niže — 52, 5].

⁵⁵) Srv. výše str. 251, pozn. 27.

Poznámky
k
překladau.

Překladatel nenašel vhodnější překlad, aspoň chtěl-li vyjádřiti to, co tu *nepochybně běží podle smyslu kap. VIII. a kap. XII.*, t. j. o povinnost připravit se — co možná — i na *jiné dráhy životní*, než právě na dráhu *»učeného povolání«*. Viz další text (této III. kapitoly i kapitol výše zmíněných)!

41, 11: »Nazývám souhrn takových osob *vládou* státu« atd. — až po

41, 14: »... *členem správy, činovníkem — úředníkem«*. [»Ich nenne den Inbegriff dieser Personen kurz die *Regierung* oder den *Vorstand* des Landes oder die *Staatsbehörde*, und jede im Einzelnen auch schon selbst einen *Vorstand«*].

Ze byl zvolen tento *způsob překladau*, jak jej podávají výše citované řádky, a proč se tak stalo, vysvětluje další text, kde *spisovatel sám* užívá někde těchto výrazů⁵⁶⁾.

42, 13. »Bude také dále vhodné...« atd. [»Es wird ferner auch zweckmässig sein, dass man die *Dauer ihrer Anstellung* nicht in *bestimmte* und um so weniger in solche Schranken einschliesse, welche für alle *gleichförmig* wären«].

Patrná *odchylka překladau*, zdůvodněná však tím, co následuje v textu⁵⁷⁾.

47, 9: »Jest pak zajisté nejučelnější, aby si lid sám« atd. [»Ohne Zweifel aber ist das Zweckmässigste, dass sich *das Volk* diese Vorstände *selbst wähle*...«].

Místo, které svedlo *Horáčka* k námitce, uvedené v naší předmluvě na str. XX⁵⁸⁾.

K obsahu
kapitoly.

52, 5. [Poznámka závěrečná. K obsahu kapitoly.]

Obsah této kapitoly *potvrzuje* zase zcela zřejmě to, co o těchto věcech praví překladatel ve své *předmluvě*. Potvrzuje tedy především:

a) že v Bolzanově státě *není* úřednictvo [v našem slova smyslu!] *prostě voleno*, nýbrž že se jeho stanovení děje jiným rozumnějším způsobem⁵⁹⁾;

b) doplňuje dále to, co naznačovala již II. kap. o *volbách* [a k čemu ovšem rozmanité *doplňky* obsahují ještě *jiné* kapitoly — *pozdější*⁶⁰⁾].

⁵⁶⁾ »*Beamte«*, »*Staatsbeamte«* atd. [H o r á č e k — jak známo z jeho námitky — *používá tu prostě slova: »úředník«*].

⁵⁷⁾ Srv. slova: »*Na druhé straně*...« atd. [str. 43], z nichž vysvitá, že jde hlavně o to, aby stanovení úřednictva nedálo se na — dožití.

⁵⁸⁾ Překlad slova: »*Vorstände«* slovy: »*správce věci veřejných«* jest jistě tím, co *tamtéž*, str. XIX, uvedeno, *zdůvodněn*.

⁵⁹⁾ Srv. ostatně i výše [str. 273, pozn. XX, 16].

⁶⁰⁾ VIII, XII — zejména pak XXVI!

Spisovatel vystihuje — jistě *správně* — v těchto úvahách, jak *nesnadný* jest *úkol voličův*, ba jak *ilusorní* v případě, kdy má stanovití volbou někoho, kdo by byl *kompetentní k hlasování* v každém jednotlivém zvláštním případě — *kompetentním* ovšem *v pravém, »bolzanovském«* toho slova smyslu⁶¹).

Kompetence
k
hlasování.

Lze naléztí vůbec takového jednotlivce? Jest někdo tak *všestranný*, aby mohl býti kompetentním *v každém* případě? »Lze zaručiti *volbami*...« atd. (viz str. XXXVII »Horáčkovu otázku«)?

Slyšeli jsme Bolzanovu *negativní odpověď*⁶²) a poznali jsme na počátku II. kapitoly *důsledky*, k jakým jej vede tato negativní odpověď. Jest prý třeba *rozeznávat* případy, kde má a může rozhodovat *každý občan* (státu, resp. aspoň *příslušného okrsku*⁶³), jsou dále případy, kde třeba *zvláštních vědomostí, znalostí a zkušeností*, vědomostí *odborných* a pod., ve kterých třeba vyslechnouti hlasy občanů, kteří již jinak prokázali, že vskutku mají tyto vlastnosti, a konečně i případy, kde stačí rozhodnutí *jistých jednotlivců, vlády, administrativy, úřadů*, za modalit tamtéž vytčených⁶⁴).

Toť v hrubých rysech Bolzanovo *zákonodárné a správní »ústrojí«*, o kterém praví výše Albín Bráf, že »vylučuje všechnu *šablonovitost* a přisuzuje účast *skupinám občanstva*, kterých by se tak či jinak navržené opatření týkalo«⁶⁵).

Každý občan má tu nadto právo *iniciativy*, právo učiniti návrh na *změnu*⁶⁶), a nad vším bdí konečně sbory občanů (*»rady starších«*), vybíraných tak, že sotva lze mít podezření, že by byli *straničtí*, že by měli *zvláštní aspirace politické, hmotné* nebo *podobné*⁶⁷).

Právo
iniciativy.

Toť — ještě jednou — v hrubých rysech Bolzanovo *zákonodárné a správní »ústrojí«*.

Je tak zhora *nerozumné, neproveditelné, nemožné*? Není

61) Srv. str. 40 [ř. 24]: »... možno se rozhodnouti ro z u m n ě...«. Srv. i předmluvu překladatelovu str. XXXVI a n.

62) Str. 40, ř. 14. shora: [»... jednotlivec k tomu... již ani svým časem nestačí...«].

63) pro nějž se navrhuje zákon. [Srv. výše str. 300, odst. b)].

64) Srv. počátek II. kap. od slov: »Třeba totiž rozeznávati...« atd. až po slova: »... každý občan, pokud jest dospělý a není zločinec«.

65) Str. 301 pod čarou pozn. 54.

66) Str. 28—29 [odst. a)].

67) Str. 33 a n. [o podmínkách volitelnosti] s dodatkem na str. 300 (v závěrečné poznámce ke II. kap.).

v něm *aspoň něco dobrého*, čeho se *třeba držeti*« anebo o čem možno *aspoň přemýšlet*⁶⁸⁾?

Že čtenář přihlédne při tom i k *dalším kapitolám* díla, [zvláště k VIII., X. (k jejímu zakončení), ke kap. XII., XXVI. a XXVII. [i k závěrečným poznámkám ke každé z nich], jest ovšem *třeba čekat*⁶⁹⁾.

10. Ke kap. IV. Zřízení donucovací [»Von den Zwangs-anstalten«]. Soudnictví veřejné, moc výkonná a branná. Str. 53—62.

[Str. 53—62.]

53, 25: »... nelze nazývati státem, leda jen státem — v rozpadu«. [»Von einer Gesellschaft, der es an dieser Macht durchaus gebräuche, welche so ganz und gar keine Mittel besäße, um dasjenige, was doch der allgemeine Wille ist, nöthigen Fals auch selbst durch Zwang zu erreichen, würden wir eben deshalb sagen, dass sie nicht einmal den Namen eines Staates verdiene, oder dass dieser Staat schon aufgelöst sei«].

Jak řečeno v poznámce na tomto místě⁷⁰⁾, doplněk B-ovy definice státu, obsažené již implicity na počátku kap. I.⁷¹⁾ — doplněk zajisté důležitý a charakteristický pro Bolzana! Viz výše str. 234 — o »komunismu« B-ově a jeho poměru ke komunismu prvních křesťanů! Srv. i závěrečnou poznámku k této (IV.) kapitole⁷²⁾.

54, 16: »... že za ony rozhodčí, za »rychtáře«, za »šerify«...«. [»... zu Richtern erwählen dürfte«].

⁶⁸⁾ Bolzanova otázka na str. IV.

⁶⁹⁾ Jde o náklad na toto »zřízení«, o věci platové a pod., jakož ovšem také o věci dotčené v textu pod čarou na str. 43 v poznámkách 6b a 7). Že však při tomto správním zřízení lze mluvití tím spíše o sovětském Bolzanově, čtenář zajisté přisvědčí. Vždyť vznik a stupňovitá stavba správních »stolic«, »úřadů« a jejich značná pravomoc, jakou jim spisovatel může přidělití (díků tomu, o čem mluví naše předmluva na str. XIX.!), i způsob voleb do těchto »vlád« připomíná jistě ještě více sovětskou soustavu než soustava »rad starších«, t. j. než to, co bylo tímto označením výše (ve II. kapitole) nazváno. [Srv. n. př. VI. Procházka, Sovětská soustava, Pojednání o knize SSSR, Praha 1926, str. 25 a nn., i diagramy tamtéž na str. 34, 38 atd.]. Pokud se týká věcí dotčených v pozn. 6 a 7 (na str. 43), třeba znova odkázati čtenáře ke kapitolám výše zmíněným!

⁷⁰⁾ Str. 53 pod čarou pozn. 2.

⁷¹⁾ Str. 21 [od slov: »... toho svazku...« až po slova: »... třeba i násilím se přidržuje«].

⁷²⁾ 62, 32.

Že slovo »Richter« nelze zde překládati prostě slovem »soudce«, jak činí Horáček, vytýkaje Bolzanovi, že prý dává ve svém státě *soudce* prostě *voliti*⁷³⁾, plyne z celé souvislosti. Nemluvit' zde spisovatel o soudcích v našem slova smyslu, nýbrž rozumí jim, co lze označiti nejlépe *druhým ze slov*, kterých bylo použito v překladu. Srv. ostatně také výše str. 273, pozn. XX., 16 a místa v díle, na něž se tam odkazuje.

56, 27: »Přiznávám, že si tu vskutku nevím rady, ... nevím pomoci...« atd. [»Ich gestehe offen, dass ich kein Mittel kenne, durch dessen Anwendung die Bürger des besten Staates die hier zuletzt erwähnte Gefahr *immer und überall* von sich abwehren könnten, und eben in diesem Umstande liegt einer der vornehmsten Gründe, weshalb es *keineswegs den Regeln der Klugheit angemessen wäre*, wenn eine jede *auch noch so kleine* Gesellschaft von Menschen *unter was immer für einer Umgebung* einen Staat nach Grundsätzen, die ihnen die besten scheinen, unter sich einzuführen versuchte«].

Malým
národům!

K tomu pod čarou otázka: Ve *smlouvy mírové*, ve »svaté *aliance*« své doby, v účinnost *zahraniční politiky* náš »utopista« nevěří?

Podle toho, co sám praví na počátku této kapitoly, a vlastně již také i v I. kap. o spolcích a *společnostech* států [národů!], nemajících *moci výkonné*, t. j. moci »*přinutiti* jednotlivce, třeba *násilím*, aby plnil usnesení celku«, zdá se, že příliš — *nikoli!* Ostatně si třeba všimnouti, že kromě několika vzdálenějších narážek v některých kapitolách díla (v XI. na př. — ve XXII. atd.) o *úkolech zahraniční politiky* *nikde zvláště nemluví*. Jest si třeba — podle něho — ovšem všimnat *politické situace v zahraničí*, v »*okolí*«⁷⁴⁾, nelze se zvláště izolovat *ani hospodářsky*⁷⁵⁾, a *spojení všech států v jednotu*, o jaké mluví I. kap., jest *cíl*, na který třeba konec konců vždycky pomýšleti⁷⁶⁾, avšak při tom při všem platíž zásada, jakou zdůrazňuje zvláště kap. XIV.: jest třeba totiž *nejpečlivěji vážiti*, zda to či ono, co v tom směru podnikáme, *vyváží i oběti*, jaké by to ukládalo občanu, zda nelze *téhož cíle* dosáhnouti — s *menší okázalostí* a s *menším nákladem*. Toť ostatně věci, na které — jak známo — klade *zvláštní důraz* Bolzano⁷⁷⁾.

Zahraniční
»politika«
B-ova.

62, 22: [Poznámka závěrečná. K obsahu IV. kapitoly.]

73) Předmluva překladatelova str. XX. [I. z Horáčekových námitek.]

74) Věta právě citovaná!

75) Kap. XI., XXIII., XXVI.!

76) Kap. I. (str. 23)!

77) Srv. str. 47 pozn. 12 (pod čarou) a kapitoly: XII., XXVI., XXVII.!

Závěrečná
poznámka.

Také tato kapitola *potvrzuje* zajisté svým obsahem, co zdůrazňoval překladatel ve své *předmluvě*.

Potvrzuje tedy především, že spisovatel *nikdy nečekal*, že svými reformami nadělá z *lidí beránky*⁷⁸⁾, že počítal i s tím, o čem se děje zmínka v naší předmluvě na str. XXIX. a k čemu se vrací *poznámka* na str. 278⁷⁹⁾. Ostatně co soudil Bolzano o *revoluci* a *revolučním programu*, o tom poví několik slov ještě jedna z dalších kapitol⁸⁰⁾. Bylo to však také naznačeno hned v naší *předmluvě* a v uvedené poznámce i v *marginálních* heslech k této (IV.) kapitole.

Zde třeba zatím ještě jenom znova uvést, že pokud se týká *veřejného soudnictví*, odbytého jenom stručně v této kapitole, pojednává o něm podrobněji teprve až *předposlední kapitola*, a pokud se týká *branné výchovy a předvýchovy občanstva*, jest na to v díle aspoň *náražka*, n. př. v kap. XXIV.⁸¹⁾.

11. Ke kap.
V. a VI.
O
svobodě
a
rovnosti.
[Str. 62—75.]

11. Ke kap. V. a VI. O svobodě. [Von der Freiheit.]
O rovnosti. [Von der Gleichheit.] Str. 63—75.

63, 14: »Volnost, rovnost!« — »Toť hesla, která zavznívají se všech stran v nešťastné zemi, v níž se *vzbouřil lid*...« atd. [»Freiheit und Gleichheit lautet daher das Losungswort, das man von allen Seiten ertönen hört, so oft sich der *wütende Pöbel* in einem unglücklichen Lande *erhebt*«].

Bylo tedy přeloženo rčení: »*der wütende Pöbel*« rčením mnohem *mírnějším* (ne »*luza*, *nýbrž* »*lid*«!), a to z důvodů, jež snadno najde čtenář, který pročte místa v kap. IV., jednající o *příčinách* a o *vzniku revoluce*⁸²⁾, a pročte také to, co bylo citováno výše z Bolzanových *řečí vzdělavacích*⁸³⁾. Lze tu vždycky mluvit o »*luze*«?

Jinak *potvrzuje* toto místo zajisté, co bylo jinde naznačeno o *Bolzanových názorech na revoluci* — ostatně v tom smyslu, jak o tom i referuje vlastně také *Horáček*⁸⁴⁾. Že se tím všim také vysvětluje Bolzanovo »*zvláštní*« chování v »*revolučním roce čtyřicátém osmém*«, jeho poměr k *Slo-*

78) *jak mu totiž* — nepřimo aspoň — *připisuje* *Horáček*. [Předmluva překladatelova odst. 3 na str. XIII. a nn.]

79) *Bolzano o revoluci!* [Str. 278, pozn. XXIX., 10.]

80) VI. — *Srv. ostatně i níže pozn. 63, 14.*

81) *Str. 194* [O cviku v zacházení se zbraní a v střelbě].

82) *Str. 58* (v našem překladě).

83) *Str. 279* dole v pozn. 71.

84) *L. c. str. 423.* (»*Bolzano vzpírá se... tomu, že by svůj... stát chtěl zavést... dokonce cestou násilnou...*«).

vanskému sjezdu na příklad, jak se o tom zmiňují především K překladu, *Wisshaupt*⁸⁵⁾, *Kowalewski* i *Ed. Winter*, se samo sebou rozumí⁸⁶⁾.

68, 3. »*Zhoubným*... jest (jen) zařízení takové, jež připoští, aby majetek jednotlivcův vyrostl... na př. na stonásobek toho, co by vycházelo z řečeného průměru [*Verderblich... sind... nur solche Einrichtungen, durch die... der Besitztum eines Einzelnen... z. B. auf das Hundertfache von dem, was der eben erwähnte Durchschnitt angeben würde, erwachsen kann*].

Srv. níže dodatečné poznámky ke kapitole X.!

75, 23. [Poznámka závěrečná. K obsahu obou kapitol].

Že ani v jedné ani v druhé z těchto kapitol nejde zatím ještě o nějaký další program reformní (započatý v prvních čtyřech politických kapitolách díla), nýbrž spíše jen o úvod k takovému programu, o výklad toho, co tak často »nahrazuje« takovýto program reformní, bylo naznačeno v poznámce ke kap. V., a praví to sám spisovatel na počátku druhé z nich⁸⁷⁾. Že však takováto *analýza pojmů*, rozbor *hesel*, výklad nejčastěji užívaných slov jest nejvlastnější obor *Bolzanova myšlení*, vi čtenář, který poznal také jiná díla *Bolzanova*, zejména však také jeho — *logiku*⁸⁸⁾. V tom jest právě — v této *analýze pojmů*, v těchto *rozborech* a výkladech (do úžasných subtilností jdoucích!) — význam řečeného *veleřídla Bolzanova*, v tom jest *sokratismus Bolzanův*, v tom hlavně — *Bolzanova velikost*⁸⁹⁾.

Smysl
a
význam
těchto ka-
pitol.

⁸⁵⁾ *L. c. str. 7 a nn.* [»*Was dachte und urteilte Professor Bolzano von den folgenschweren Ereignissen des J. 1848?*«].

⁸⁶⁾ O *Kowalewskim* viz výše str. 252 v pozn. 12.: Z líčení *Wisshauptova* zajímá nás mimo jiné (vzhledem k poznámce o *pramenech díla B-ova*) také toto místo: »*Von den Staatsmännern schätzte er am meisten die beiden Gründer der amerikanischen Freistaaten, deren Verfassung er als die beste unter den bestehenden hielt. Von Franklin und Washington sprach er mit Vorliebe...*« atd. (*Wisshaupt str. 12*). Srv. výše str. 292 pozn. 10, 11 [*Prameny*« *díla Bolzanova*].

⁸⁷⁾ Slova: »*Nuže, zkoumejme i my...*« atd. [*Lasset uns sehen, wie viel Vernünftiges in dieser Forderung liege*]. Kap. VI., str. 63.

⁸⁸⁾ *Wissenschaftslehre!* — *Viz pozn. následující!*

⁸⁹⁾ *Viz ocenění tohoto díla u některých spisovatelů* [str. 253—254 v poznámkách 34) a 35)]. Tak na př. praví *Melchior Palagyi* [*M. Palagyi, Kant und Bolzano, Halle 1905*]: »*Es ist unmöglich von den logischen Subtilitäten auch nur eine Ahnung zu geben, von denen der mathematisch-kombinierende Geist Bolzanos überquillt; man könnte sagen, dass seine einige tausend Seiten umfassende Wissenschaftslehre nichts*

Že však úvah takových a výkladů *jest třeba*, že něco z nich snad patří *i do ústavy*, o tom nelze se zde ovšem šířiti.

Že v nich najde čtenář *podnět k myšlení* a že zvláště *první oddíl druhé* z těchto kapitol poskytuje jistý příspěvek k poznání a ocenění »socialismu« a »komunismu« Bolzanova, jeho *povahy a základů*, lze jistě čekati⁹⁰). Že při tom čtenář přihlédne i k *dalším kapitolám díla*, kde spisovatel přechází (od těchto *zatím pouze všeobecných úvah*) již na pole *konkretnější* — k rozmanitým *zvláštním oborům a případům*, ve kterých se heslo *svobody* a *rovnosti* nejčastěji vyskytuje⁹¹) — a že povšimne si při tom také *metod Bolzanových*, jeho způsobu, jakým si klade a jak *řeší* rozmanité sem spadající otázky, *jest třeba* ovšem rovněž čekati⁹²).

Obecnější
úvahy.

12. Ke kap. VII. *O svobodě myšlení a svědomí*. [Von der Freiheit der Religion und des Denkens]. Str. 76—83.
12. Ke kap. VII. *O svobodě myšlení a svědomí*. [Str. 76—83.] atd. [»Der Staat, sagen einige, ...« atd.] až po:

80, 6. »... co jsou [zejména však v jejich očích] *pověry* a pod.« [»... jeden Aberglauben verbietet«].

als eine fortlaufende Reihe von beinahe unerhört subtilen logischen Unterscheidungen sei, wie sie nur der feinschmeckende Gaumen eines Logikers zu wünschen vermag.« [L. c. str. 70] Srv. ostatně i Bergmann, l. c. str. 6: »In der Geschichte der philosophischen Methodik wird dies die Stellung Bolzanos bestimmen, dass er seine Lehren absichtsvoll und planmässig aus der Analyse der zugrundeliegenden Begriffe entspringen lässt. Sein Vorgang — musterhaft ist er in der Abhandlung...« atd., jakož i A. Korselt, Jahresber. d. d. Math.-Vereinigung, XIV., str. 380, atd., atd. Srv. i níže pozn. 92.

⁹⁰) Viz na př. již Bolzanovy úvahy o nerovnosti majetkové (jinak řečeno o vzniku »kapitálu«), o významu té nerovnosti s dějinného hlediska atd. Srv. níže: 92).

⁹¹) O svobodě myšlení a svědomí« (v kap. VII.), »o svobodě tisku« (v kap. XVI.) atd.

⁹²) Srv. Bergmann, l. c. str. 6 [pokračování věty, započaté výše v pozn. 89)]. Že hlavně v této věci, resp. v tom, čeho se dotkla poznámka na str. 276 [v 62) pod čarou], *jest nejpodstatnější a nejlastnější rozdíl mezi Bolzanem a Karlem Marxem*, mezi »vědeckostí tohoto a mezi jednoduchostí a průzračností Bolzanových výkladů, a že by Bolzano — čta Marxův »Kapitál« — napsal o něm asi tatáž slova, která napsal na př. o filosofu G. W. Heglovi (učiteli Marxově — srv. výše citovanou poznámku na str. 276), resp. o Schopenhauerovi [Bergmann, str. 4], *prísvědčí* zajisté čtenář, který srovná kteroukoli práci Bolzanovu s kterýmkoli spisem Marxovým.

Slova: »při čemž se však rozcházejí v tom, že jedni chtějí« a dále i slova »zejména však v jejich očích« jsou vložky překladatelovy, z nichž však pouze prvá byla takto označena. Závorky tam patřící byly vynechány, resp. chybně umístěny v tisku nedopatřením.

83, 11. [Poznámka závěrečná. K obsahu této kapitoly].

K obsahu kapitoly.

Že v této kapitole není ničeho, co by mohlo být — samo v sobě — překvapujícím a novým pro dnešního čtenáře, bylo řečeno již v poznámce na str. 77⁹³). Překvapuje spíše to, že tyto názory a myšlenky byly vysloveny (a to hned již v této době) — katolickým knězem. Avšak v nich jest právě Bolzano i po této stránce! Ten Bolzano, o kterém píše *Wisshaupt*, že prý se vyslovil o jednom ze svých přátel, jenž se snažil dokazovat všude nejprísnější pravověrnost Bolzanovu: »Jen tomu mému příteli nechť někdy po mé smrti nenapadne, aby psal můj životopis! Udělal by ze mne podivného tvora⁹⁴), dokazuje ze všech sil, že jsem byl — *ox-orthodox!*«⁹⁵).

Že jeho »modus vivendi«, t. j. poměr státu k náboženství a resp. k náboženským konfesím, má více aktivnějších prvků, nežli prostou toleranci náboženskou, bylo naznačeno v »reliéfu« kapitoly a bude toho vzpomenuť ještě také v poznámkách ke kap. XXIV.⁹⁶).

13. Ke kap. VIII. O výchově a vyučování. [»Von der Erziehung und dem Unterrichte«]. Str. 84—98.

13. Ke kap. VIII.
»O výchově a vyučování«.
[Str. 84—98.]

84, 22: »... rodičím, kteří buďto sami děti nemají...« atd. [»... anderen Eltern, die etwa keine Kinder haben...« atd.].

Lapsus calami? Či vypadlo tu slůvko »mehr«? [»Eltern, die keine Kinder mehr haben«]? Zdá se však, že slova

⁹³) Pod čarou pozn. 2a).

⁹⁴) »eine Fratze«! [Viz pozn. následující!].

⁹⁵) »Nur diesem meiner Freunde soll es nach meinem Tode nicht befallen, meine Biographie zu schreiben; er wird aus mir eine Fratze machen, wird sich abmühen der Welt zu beweisen, dass ich orthodox-ox gewesen sei« [*Wisshaupt*, l. c. str. 33]. Srv. ostatně i slova obžaloby výše zmíněné [motta na str. V a str. 256]: »... doctrinam Christi semper ad maiorem perfectionis gradum ascendere...« atd., jeho spis *O perfektibilitě a vůbec známé jeho snahy*.

⁹⁶) Ostatně i v poznámkách ke kap. VIII. [Náboženství ve školách]. Lze i v tomto směru mluvit o sovětismu Bolzanově? [Srv. *Th. Bartošek*, *Odluka církve od státu v sovětském Rusku*, v knize »SSSR«, str. 230 a nn.].

»*Eltern*«⁹⁷⁾ užito ve smyslu slova »manželé« a že má tedy býti: »jiným manželům«.

Jazyk
světový.

87, 7. »V tomto jazyce by se i psalo vše...« atd. [»In dieser Sprache würde dann Alles geschrieben, was man von allen Gebildeten auf dem ganzen Erdrunde gelesen zu sehen wünschte«.

K tomu tamtéž (str. 87) pod čarou otázka: »Některý z přirozených živých jazyků anebo *umělý*?« Z poznámky ve »Wissenschaftslehre«, III., str. 377, v níž spisovatel (Bolzano) vzpomíná myšlenek a pokusů *Raymunda Lulla, Agricoli, Bruna, Hartleyho, Bilfingerových, Ploucquetových* atd., zejména pak *Leibnitzových* plyne, že věří v možnost *umělého universálního jazyka světového*^{97a)}. Že by mu dal přednost před každým z jazyků živých, zaručuje jeho známá *spravedlnost k malým národům*. Jaké další důsledky má tato věc pro jeho program školský, o tom níže pod čarou v pozn. 104.

Občanská
nauka.

94, 15: »... díla, která... poučují občana, jakých práv mu poskytuje *ústava*, jaký *vliv* sám může mít na *vedení státu* a kterak lze toho vlivu užítí« [»... Bücher, die jeden Bürger mit den *im Staate bestehenden Einrichtungen* und *Gesetzen*, mit den Gründen ihrer Einführung und mit den Grundsätzen, nach welchen er selbst den ihm vergönnten *Einfluss auf die Regierung* des Landes benützen soll, bekannt machen«].

Srv. výše str. 284 a tamtéž pod čarou pozn. 88 a str. 304 pozn. 53, 25. [»Křesťanský komunismus« Bolzanův!].

Školství.

98, 14. [Poznámka závěrečná. K obsahu kapitoly].

Že kapitola tato dává hojně podnětů k prohlédnutí Bolzanova »*Vědosloví*«, a to zvláště *metodologických* a *metodických* jeho částí, bylo naznačeno v poznámkách připojených k textu překladu⁹⁸⁾. Zde třeba ještě jenom uvéstí o školském »*programu*« a školské »*politice*« *Bolzanově*:

⁹⁷⁾ Předloha *Horáčkova* a také i vydání *německé* má tu na počátku kapitoly pravopis: »*Aeltern*!« [»*Die Aeltern sind die natürlichen... Erziehler ihrer Kinder*«]. Věcně jest tu zajímavé to, že ani pro tyto děti (t. j. děti opuštěné) nebuduje zvláštních *ústavů*, aby se v nich takřka od kolébky dala výchova pod přímým dozorem státu (jak to bývá ideálem komunistů), nýbrž zdůrazňuje význam rodiny a její výchovy.

^{97a)} Táže se totiž v poslední větě: »*Ja, ist die Sache, die er [Leibnitz] gesucht, die er schon glaubte gefunden zu haben, eine baare Unmöglichkeit?*«

⁹⁸⁾ Str. 87, pozn. 16 a 16a, str. 88, pozn. 22 atd. [Míni se tu hlavně IV. svazek »*Vědosloví*«: »*Die eigentliche Wissenschaftslehre*«].

a) Pokud se týká *školy obecné*, povšiml si čtenář zajisté, že spisovatel nikde neuvádí *hranic věku*, pro který jest tato škola *povinná*. Zdá se, že — *úmyslně*. Zdá se totiž, že se bude řešit tato otázka vždy *individuálně* v jeho státě, t. j. nikoli jen podle *věku* dítěte, nýbrž spíše podle jeho *vyspělosti* (*duševní* i *tělesné*), což je možné v jeho obcích tím, co o jejich zařízení pozná čtenář *zvláště z kap. XII.*⁹⁹⁾ Jinak — pokud se týká *osnov* těchto škol — překvapí znalce *dějinn těchto věcí* důraz, jaký klade spisovatel na *výchovu tělesnou*, a novým jest i *vzhledem k naší době* důraz, jaký klade na *výchovu praktickou*, a *zvláště způsob*, jakým řeší tuto otázku¹⁰⁰⁾. Co si od obého slibuje, bylo naznačeno poněkud již v naší předmluvě a čtenář se dočte o tom podrobněji zas ve zmíněné *kap. XII*.

a) Škola obecná.

b) Pokud se týká *školství pokračovacího* (jeho škol tak zvaných »*nedělních a svátečních*«, které — zdá se — mají nahraditi také naše školy *občanské*), nemíni zajisté spisovatel, že by bylo navštěvováno *jen* ve dny *sváteční*, nýbrž *také jindy*, kdykoli to okolnosti dovolí. Krátce tedy asi tak, jak tomu jest také i u nás — za nynějších poměrů. Co spisovatel dodává o *učitelstvu* těchto škol — o *učitelích-laicích*, zejména pak také i o *ženách-učitelkách* — zasluhuje pozornosti, doplňujíc naši představu o *povaze a rázu* těchto škol¹⁰¹⁾.

b) Pokračovací.

c) Pokud se dále týká *lidovýchovy* a *zvláště knihoven*, jejichž *zřizování* v obcích nařizuje *přímo ústava*, jde tu spisovatel napřed před svou dobou o sto let. Poznámkou o *tělocviku* (kterou třeba čísti tak, jak naznačila *poznámka na str. 291*), míří spisovatel zajisté, kam o 30 let později směřovali svými snahami Miroslav Tyrš a Jindřich Fügner¹⁰²⁾.

c) Lidovýchova.

d) Pokud jde o *školství vyšší*, a to především o tak řečené *vyšší všeobecné vzdělání*, jaké mají podávati naše školy

⁹⁹⁾ Ostatně již *dilem také z kap. IX*.

¹⁰⁰⁾ *Nechce totiž, aby těmto dovednostem technickým učili učitelé, kteří jich sami nemají, jako ovšem ani nechce, aby se věc proměnila v pouhé hračkářství. Že v tom má a může býti jistý systém, jistá metoda, spisovatel jistě očekává, jak lze soudit z jeho dalších poznámek.*

¹⁰¹⁾ *Lidové »university«? — Pamatujme! Takovouto zvláštní školu nedělní má každá obec bolzanovská, obec »asi o 100 rodinách« a její občané a občanky budou zčásti učitelé těchto škol. Nebudou navštěvovány i od dospělých? Jaký bude jejich ráz a povaha? [Besídky mládeže, zřizované v dnešních městech, »zátíší« vojenská a pod.]. Že ovšem by bylo třeba pevné ruky činitelům vedoucím, netřeba jistě dodávati.*

¹⁰²⁾ *Srv. okrajovou poznámku na str. 86 [»Tělocvik není jenom pro děti!«]. Srv. i str. 193 o zábovách tělocvičných a doplňž si obraz toho všeho z těchto narážek!*

střední (gymnasia, reálky), nasvědčují všechny okolnosti tomu, že je spisovatel v této formě, t. j. ve formě zvláštní, docela pak sedmi- nebo osmitřídní školy střední, zcela vyškrtává ze své školské soustavy.

Důvody má k tomu jednak věcné, jednak — sociální.

K prvním patří jeho neskrývaná skepse k praktické i vzdělávací ceně jednotlivých prvků toho vzdělání¹⁰³). Stát potřebuje — tak to plyne aspoň, zdá se, z předcházejících i z dalších kapitol — ke svým zvláštním účelům a cílům lidí znalých zemědělství (kap. XIII.), znalců zboží, chemiků a techniků (kap. XII. a XIV.), stavitelů silnic, mostů, průplavů (kap. XXVI.), potřebuje lékařů (kap. IX.), vůdců vojsk, vyškolených právníků (kap. III., IV., XXV., XXVII.), atd. — krátce lidí, kterým tak řečené vyšší všeobecné vzdělání (literární, historické atd.), může býti ovšem jenom ke cti, nikoli však přímo k prospěchu (při výkonech jejich povolání). A nelze ho — je-li vskutku nutné pro vzdělance — také jinak nabýti? Neplatí v tom směru to, co praví tato kapitola (str. 93 a 95) o úkolech sebevzdělání?

d) Škola střední
a
tak zv.
vyšší všeobecné vzdělání.

Neplatí to aspoň o některých prvcích řečeného obecného vzdělání, že jich vlastně ani nelze jinak nabýti než četbou, nežli sebevzděláním? A pokud se týká jiných z těchto prvků, nepatří již vlastně k odbornému vzdělání, jehož jest však třeba jen pro jisté speciální dráhy životní?

Ale dosti! To jsou — zdá se — kromě jiných Bolzanovy věcné důvody, proč nepřijímá myšlenek, na kterých byla později založena Exner-Bonitzova reforma a proč řeší tyto věci jiným, svým vlastním, níže naznačeným způsobem¹⁰⁴). Jsou však ještě jiné důvody, a to — jak bylo uvedeno výše — sociální.

Slyšeli jsme, jakou skepsi chová Bolzano k diplomům

¹⁰³) Srv. v textu str. 87 pod čarou pozn. 16a) [o výchovné a vzdělávací ceně dějepisu], str. 86 o přírodopise [pokud není předmětem soustavného odborného studia], a zejména — pokud se týká vzdělání literárního a literárně historického — v kap. XVII. [O umění] citovaný tam výrok Horatiův. Že by spisovatel užil toho výroku o leckterém ze spisů antických, které se čtou na našich školách středních, nelze pochybovat, uváží-li se o hlediscích, s jakých posuzuje v kap. XVI. a XVIII. umění a díla literární.

¹⁰⁴) Že tu nejsou všechny jeho věcné důvody, že lze nalézt i jiné v jeho spisech, třeba zdůrazniti. Srv. na př. výše citovaný odstavec o polo vě d ě n í [Wissenschaftslehre, IV., § 471] i jiné §§ téhož oddílu. Že pak — pokud se týká střední školy před reformou Exner-Bonitzovou, jejímž hlavním cílem bylo naučiti žáka latině — jest odbyť tento cíl poznámkou na str. 87, netřeba snad ani dodávati.

a vysvědčením školským¹⁰⁵). A hle! tyto diplomy a vysvědčení, především však vysvědčení ze škol středních, jsou dnes jedním z důležitých zdrojů kastovníctví, vedou k rozmanitým zvláštním nárokům a požadavkům i — k pohrdání prací fyzickou.

Z těchto tedy asi důvodů vyškrtává spisovatel (jak řečeno výše) dnešní střední školu ze své školské soustavy a upravuje věci tak, jak naznačuje tato kapitola, t. j. tak, že připouje školství odborné — vhodně ovšem upravené (s potřebnými doplňky) — bezprostředně ke škole obecné^{105a}). Že nelíčí podrobností a že tedy v této věci zvláště platí to, co praví v předmluvě a v úvodě o nutnosti doplnění svého díla a svých myšlenek, čtenář zajisté pochopí¹⁰⁶).

14. Ke kap. IX. Péče o zdraví a život. [Von der Sorge für die Gesundheit und das Leben]. Str. 99—101.

99, 22: »... mám za to, že třeba klásti větší váhu na ochranu matky než na život plodu, dítěte...« [»So nenne ich z. B. das Leben der Mutter wichtiger als das ihrer Leibefrucht«].

Jak řečeno v poznámce na tom místě¹⁰⁷), dala podnět k této poznámce nějaká diskuse, vedená v té době bezpochyby v tisku. Není totiž správné to, co píše Kowalewski o měru Bolzanově k tisku dennímu¹⁰⁸).

101, 24. [K obsahu této kapitoly].

O odměnách — hmotných i čestných — pojednává spisovatel (jak již bylo řečeno v poznámce na tomto místě) ve XXVII. kapitole. Jinak — pokud se týká obsahu této dosti stručné kapitoly — budiž odkázáno k doplňkům, jaké obsa-

14. Ke kap.
IX.
Péče o zdraví
a život.
[Str. 99—101.]

¹⁰⁵) Str. 98 (poslední odstavec). Srv. však i jiné narážky v díle — téhož smyslu!

^{105a}) Byla by tedy reforma střední školy (D'érer-Bydžovské h o) v oné formě, v níž snad byla zamýšlena původně, bližší v mnohém směru Bolzanovi než reforma později vskutku provedená. V kterých věcech — o tom nelze se zde ovšem šířiti.

¹⁰⁶) Úvod spisovatelův str. 19 [»Jen kameny ke stavbě...« atd.] — Z drobností dotčených v textu kapitoly v poznámkách pod čarou třeba snad uvést: Že by mělo čtení předcházení psaní ve školách, t. j., že by se děti měly učit napřed čísti (věci tištěné) a pak teprv psáti, přál si vskutku Havlíček; zda také Bolzano [viz str. 86], je těžko rozhodnouti. Že nebyl přítelem akademické svobody, t. j. zanedbání všeho vlivu na studenta v době proň snad vývojově nejtěžší, plyne z konce této kapitoly. Viz však také poznámky ke kap. XXIV. [O zábavách].

¹⁰⁷) Srv. výše str. 251 pod čarou pozn. 27.

¹⁰⁸) Že by totiž nikdy nečítal novin. Viz str. 251 pozn. 27.

hují kap. XII., XVIII., XXIV. [o úkolech a povinnostech lékařů), kap. XXVI. [o povinnostech státu vzhledem k péči sociální a str. 214 o placení lékařů), jakož také níže k dodatečným poznámkám ke kap. XVII.—XXIV.

15. Ke kap. X. 15. Ke kap. X. *O majetku*. [Von dem Eigentume der Bürger] *O majetku*. ger]. Str. 102—130.
[Str. 102-130.]

102, 13. »Netajím se...« atd. [»Ich gestehe im Voraus, dass meine Begriffe hier am meisten von demjenigen, was man bisher insgemein angenommen hat, abweichen«].

Není toto místo jedním z důvodů, proč myslí Winter¹⁰⁹), že si Bolzano byl vždycky vědom utopismu svého díla¹¹⁰)?

102, 22. »Jest patrné — a nebylo to popíráno ani v ústavách a státech nejhorsích...« [»Sehr offenbar ist es, und selbst in schlechtesten Verfassungen anerkannt worden, dass es dem Staate ganz vornehmlich zustehe, die Umstände zu bestimmen, unter denen eine Sache unser Eigentum werden und verbleiben könne oder unter denen wir wenigstens ein Recht auf ihren Genuss für eine gewisse Zeit erlangen«].

Tak tvrdí Bolzano, a zajisté — právem. Naše ústava má v této věci tento paragraf. [Ústava republiky Československé, § 109]:

1. Soukromé vlastnictví lze omeziti jen zákonem.

Co o těch 2. Vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za ná-
věcech praví hradu, pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se
naše ústava? náhrada dáti nemá.

Nepraví tu — jinými jen slovy — totéž, co praví výše Bolzano? Viz další poznámky a zvláště závěrečnou poznámku k této kapitole [130, 13).

104, 10: »... že každý jen sám dovede jich použití tak, jak nikdo jiný za něho« [»... weil wir — überhaupt zu reden — von unserem Leibe einen Gebrauch zu machen vermögen, wie Niemand statt unser machen könnte«].

K tomu na citovaném místě poznámka pod čarou: Zná Bolzano pojem »přirozeného práva«? Operuje s ním? Není v tom doklad »jedostranného doktrinářství« Bolzanova¹¹¹)?

109) Výše str. 268 pod čarou pozn. 33.

110) Zajisté nikoli. Vždyť těmito slovy Bolzano nic takového nepřiznává — nanejvýš jen to, o čem mluví citovaná právě poznámka (na str. 268).

111) Srv. Horáček, l. c. str. 426: »Bolzano nebyl prost jednostranného doktrinářství...« atd. Výše str. 272 [»Apotheosa« Bolzanova u Horáčka].

Nikoli! Neníť spisovatel — jak již víme — přítelem tak neujasněných pojmů jako jest tento. Pokud však věci se týká, viz i poznámku následující!

105, 8: »... nemůže mi nikdo zakázati, abych naložil s tou věcí tak, že to přivodí buď její zničení anebo že ztratí — z části nebo docela — způsoblost k tomu, aby byla jiným k užítku«. [»Denn was mein völliges Eigenthum ist, damit kann ich zwar nicht eben Alles, was mir nur immer beliebt, vornehmen, namentlich nichts, wodurch ich Andere in dem Genusse des Ihrigen störe; aber es stehet doch Niemand das Recht zu, gegen eine gewisse Veränderung, die ich mit meinem Eigenthum vornehmen will, bloss aus dem Grunde eine Einrede zu machen, weil ich hiedurch die Fähigkeit des Gegenstandes, zum Genusse für Andere zu dienen, vernichte oder vermindere«].

Další
důležité
shody.

Jak řečeno v poznámkách na tomto místě (str. 105, pozn. 5 a 6) Bolzanův pojem úplného [soukromého] vlastnictví — shodný ostatně s naším¹¹²). K tomu však tamtéž otázka: »Nedoporuje si tu Bolzano [vzhledem k tomu, co uvádí v odůvodňování I. zákona]«? — Nikoli! Bolzano tím nepraví, že tělo, údy... atd. jsou úplným vlastnictvím jednotlivce (ve smyslu zde právě uvedeném), nýbrž že tím člověk obvyčejně zdůvodňuje tento nárok; zda právem, jest jiná otázka.

130, 13: »... budou obě strany... potrestány citelně a stíženy i hanbou veřejnou« [»... der schuldige Teil, nach den Umständen auch beide, werden sehr nachdrücklich bestraft und mit Schande gebrandmarkt«].

Poznámka
závěrečná.

Co znamená ve státě Bolzanově býti stížen »hanbou veřejnou«, vysvětlí předposlední kapitola¹¹³). Pokud však se jinak týká obsahu této jistě velmi důležité kapitoly (jejich hlavních zásad a z ní odvozených »majetkových zákonů«), nelze ovšem nežli s nimi buďto souhlasiti, buď je zamítnouti — avšak z jiných důvodů, než o jakých mluví zpráva Horáčkova. Tak na př. — buď uvedeno namátkou! — není pravda to, co referuje Horáček o II., resp. XI. Bolzanově majetkovém zákonu a v čem vidí dokonce i doklad Bolzanova utopismu: že by totiž bylo »povinností« v Bolzanově státě odstoupiti vlastnictví k nějakému statku tomu, kdo ho nej-

¹¹²) Srv. § 354 obč. zákona: »Als ein Recht betrachtet, ist Eigenthum das Befugnis, mit der Substanz und den Nutzungen einer Sache nach Willkür zu schalten und jeden Andern davon auszuschliessen«. [J. v. S c h e y, Das allgem. bürgerl. Gesetzbuch für das Kaisertum Österreich, Vídeň 1910, str. 197].

¹¹³) [O odměnách a trestech].

Pokračování.

víc potřebuje« [114)]. Opravuje to sám Horáček na další straně v ten smysl, že prý (podle Bolzana) »má věc náležitosti tomu, kdo ji nejlíp může užít«. [Horáček, l. c. str. 425]. Avšak ani tato formulace není správná, není úplná, nedodá-li se ihned k tomu také to, nač zcela zřejmě klade důraz Bolzano: že tu totiž jde o věci, jež jsou dosavadním majitelům buďto zhola nebo aspoň celkem zbytečné, které by však — jsouce užívány od jiných — byly nejen jim, nýbrž i jiným lidem nebo dokonce i k obecnému prospěchu; že se dále takovéto vyvlastnění věci děje vždy jen cestou zákona a nikoli vždy bez náhrady¹¹⁵⁾, a nevyvrátí-li se dále také Bolzanovo tvrzení, že tyto zásady a tato prakse jsou konec konců také v našich státech obvyklé^{115a)}.

Na některé jiné nesprávnosti této zprávy Horáčkovy, resp. jeho kritiky, narazila naše předmluva, a bylo k nim i ukázáno v textu kapitoly [poznámkami pod čarou 116)].

Kolektivismus B-ův.

Pokud pak se týká celkového ocenění této kapitoly Horáčkovy, t. j. [Horáčková] tvrzení, že jde spisovatel v této kapitole »ještě dále nežli — kolektivismus«¹¹⁷⁾ budiž rozhodnutí o tom ponecháno čtenáři. Že však ani v této kapitole, o které sám spisovatel doznává, že jest v ní nejvíce odchylek od dosavadních názorů, není zatím žádných nemožností, vnitřních rozporů ani jiných jakýchkoli »momentů«, o kterých mluví zpráva Horáčková v I. odst.^{117a)}, nýbrž že je psána tak, že čtenář může nalézt v ní podnět k nejuvažnějším myšlenkám, netřeba dodávati¹¹⁸⁾.

114) Sic! Horáček, l. c. str. 424. [»K tomu přistupují jiná umělá zařízení se skutečným životem neslučitelná, jako... povinnost k odstoupení vlastnictví nějakého statku tomu, kdo ho více potřebuje, než dosaďní vlastníci«].

115) Str. 132!

115a) Srv. výše § naší ústavy citovaný v pozn. 102, 22.

116) Str. 109 [odražení »hlavní« námitky Horáčkovy], str. 110 atd. Pokud se zvláště týká námitky, že Bolzano neuvádí dovolených hranic nerovnosti majetkové, viz výše v poznámkách ke kap. VI. citát v pozn. 68, 3.

117) Horáček, l. c. str. 425. [Srv. však i níže pozn. 108.]

117a) Předmluva [překladatelova] str. XIII. a n.

118) O »kolektivismu«, o »socialismu« a »komunismu« Bolzanově stane se zmínka v závěrečné poznámce ke kap. XIII. a XIV. Zde budiž dodatkem k pozn. XXX., 15 (str. 280) uvedeno toto: Jak plyne z Horáčkových výroků na výše citované straně (pozn. 107), v nichž se pravi napřed, že jde spisovatel »Nejlepšího státu« dále ještě nežli kolektivismus, a v nichž se uzavírá konečně, že by byla společnost na těchto základech »skutečně socialistickou, ba v pravém smyslu komunistickou«, rozlišuje (Horáček) tři stupně sociálních

16. Ke kap. XI. O penězích [Vom Gelde]. Str. 131—132. 16. Ke kap. XI.

132, 13. »... bude věci státu...« atd. [»so ist dies eine Sache, deren Entscheidung man dem Staate selbst anheimstellt, der für jede Gegend ein Verzeichnis von den gewöhnlichsten Lebensbedürfnissen entwirft und durch die Summe der Preise, für welche die zur Stillung dieser Bedürfnisse nötige Mittel zu haben sind, den Wert des Geldes für diese Gegend jederzeit bestimmt«].

Dvě věci — jistě velmi důležité — obsahuje tato kapitola:
a) především to, co stanoví o pohledávkách peněžních a jejich placení.

Má se díti — jak jsme četli — [toto placení] v hodnotě ne nominální, nýbrž věcné [reální]. Zaplatí se totiž pouze částka, jež má v době, v níž se pohledávka platí, stejnou silu platební, jakou měla částka uvěřená v době, kdy se stal ten závazek¹¹⁹). Jaké zkušenosti finanční a hospodářské vedly k tomu »paragrafu« ústavy a jaký by mělo význam toto stanovení v době finančních a valutových otřesů, jak by působilo vůbec, zejména však v takové době na poměry úvěrní a nákupní, na spekulace peněžní a pod., netřeba se jistě šířiti¹²⁰;

K jejimu obsahu.

b) druhá stejně důležitá věc jest to, co tato kapitola stanoví o určování oné síly platební a tím i — o základně [valuty a] peněz. Nemůže jí býti zlato, soudí — zdá se — Bolzano, (jistě proto, že zlato jest rovněž zbožím, jehož cena kolísá a může kolísati¹²¹), nýbrž souhrn věcí pro člověka nutných nebo aspoň potřebných (vzhledem k požadavkům, jaké klade nut-

názorů, které jsou (v jeho zprávě) protiklad dnešních hospodářských a právních poměrů: socialismus, který jest — v duchu citovaných právě výroků — o něco více než kolektivismus, o něco však méně než komunismus. [Bolzano jest na třetím stupni podle těchto výkladů.] Zdáli jest správné toto třídění a zařazení Bolzana do třídy komunistů také v duchu jiných třídění (L. Winterova, Bráfova a pod.), o tom v závěrečné pozn. ke kap. XIII. a XIV.

¹¹⁹) Str. 132 [»... so bestehet das Gesetz, dass jeder Einzelne sowohl als jede Gesellschaft... welche die Verbindlichkeit über sich nahm, eine bestimmte Geldsumme zu einer bestimmten Zeit zu entrichten, nicht an den Nennwert dieser Summe gebunden ist, sondern verpflichtet ist, eine solche Summe von Geld zu erlegen, die von demselben Werte ist, wie die angegebene zur Zeit der Übernahme jener Verbindlichkeit war.«] [V něm. vydání Kowalewského toto místo poněkud »pozněno«!]

¹²⁰) Srv. klausule tohoto smyslu ke smlouvám v době války světové!

¹²¹) Podle objevení nových nalezišť a ovšem také podle spotřeby a požadavky.

nost uhájení života, poměry a zvyky v jisté době, atd., jedním slovem *dosavadní vývoj člověka*¹²²⁾.

V tomto duchu chápal překladatel smysl místa a v tom smyslu je i přeložil¹²³⁾.

17. Ke kap. XII. O zaměstnání občanů. [Von den Beschäftigungen und Lebensarten der Bürger]. Str. 133—145.

[Str. 133-145.]

135, 28. »... aby měla obec právo *disponovat vším, čeho člověku jest třeba k živobytí, od potravin k penězům, a přiznávat* z toho každému jen tolik, kolik *podle práce* zasluhuje. [»... so bestehe die Einrichtung, dass eine jede Gemeinde die Nahrungsmittel und andere Güter des Lebens oder das allgemeine Eintauschmittel, *das Geld*, unter ihre Mitglieder *nur nach dem Masse ihrer Verwendung* zu verteilen berechtigt sei].

Zajisté velmi *důležitá pravomoc obcí — nezávadnějšího významu!*

Přidáme-li k tomu ještě to, co praví kap. I. o *rozsahu obcí*¹²⁴⁾ a co předepisují předposlední kapitoly díla o povinnosti občanstva hlásiti způsob *zaměstnání, obživy*, o právu a povinnosti obcí prováděti *kontrolu nad majetkem a zdroji příjmů* občanstva, o každoročním majetkovém *censu* občanstva¹²⁵⁾, atd., atd., máme obraz *obce Bolzanovské* tak, jak jej třeba míti na mysli *oš I. kapitoly díla*. Uvážíme-li to vše, zbudou sotva pochybnosti, že by bylo pouze mrtvou literou, co praví na př. již II. kap. o možnosti, resp. nemožnosti *korupce*¹²⁶⁾, co praví *kap. VI.*, resp. X. (a konečně i tato kapitola) o možnosti úspěšného *boje proti zbytečnému příživnictví* ve státi¹²⁷⁾, zejména když si otázku tuto položíme tak, jak si ji *vždycky* klade Bólzano; ne tedy: jsou-li *vůbec vyloučeny* tako-

Pravomoc
obcí

122) Něčeho jiného jest totiž třeba člověku v jiné době historické, v jiné době jeho vývoje. [Srv. na př. požadavky, k jakým vede novodobý návyk kouření a pod.] Že ovšem k těmto věcem pro člověka potřebným patří také zlato, ba že dnes za zlato — aspoň v dobách mírových — lze opatřiti všechno, nelze popřít; proto lze pokládati a — jak známo — se i pokládá zlato za základnu peněz. Jak by to však vypadalo, kdyby proveden byl — na př. jen v jednom státě — *p á t ý »majetkový zákon«* B-nův? [Kap. X. str. 112.]

123) Ostatně lze chápati věc také doslovněji, t. j. také tak, že zde Bolzanovi nejde o nic jiného než o řešení sporných případů ve vlastním státě při určování ceny pohledávek. [Kap. XXV. O sporech občanů]; ale jest to — v jádře věci — něco zcela jiného?

124) Str. 24, resp. 296—297 (v dodatečných poznámkách).

125) Kap. XXVII., str. 226.

126) Str. 46.

127) K. Petr, l. c. str. 10.

véto případy, nýbrž je-li jejich možnost větší za tohoto [Bolzanova] nebo za jiného zřízení¹²⁸⁾ ?

Vidí-li v tom ve všem zpráva Horáčkova »*přísnost*«, jaké občan »*nesnese*«¹²⁹⁾, nemá jistě na zřeteli nynějšího *dělníka* a pod., nýbrž spíše jenom příslušníka vrstev, které tak či jinak těží z okolnosti, že není těchto zařízení ve státě.

136, 10: »... může dostat *výpomoc* od *země, státu*« atd. [»wird ihr (t. j. der Gemeinde) vom *Kreise*, so wie den *Kreisen* im Notfall vom *ganzen Lande* u. s. w. *nachgeholfen*].

»Soběstač-
nost« těchto
»okruhů«?

Viz kap. XXVI. str. 217 a n. (o *kontrolě obecního hospodářství*, o *subvencích okresních, zemských*, atd.) i níže v této kapitole str. 140. Jak mohla přesto vzniknout Horáčkova námitka o »umělých [Bolzanových] zřízeních«, z nichž prý jest jedním »*hospodářská soběstačnost těchto okruhů*«¹³⁰⁾, lze vysvětliti pouze tím, že autor této námitky četl jenom *velmi zběžně* předložený jemu rukopis. Že však jest naproti tomu obec Bolzanovská *velmi samostatná* nejen v tomto, nýbrž také v každém jiném oboru, že jest jaksi *stát ve státě* a že tento (t. j. stát) jest u Bolzana více méně *svazem, federací* těchto samosprávných jednotek, o tom byla řeč již v I. kap. a zdůrazňují to i *další naše poznámky*, n. př. i předešlá¹³¹⁾. Jest to *specificum* Bolzanovy ústavy, o něž se — jak uvedeno výše — téměř vše, co dílo obsahuje, *opírá*¹³²⁾.

137, 24: »... mláčení *cepy*, tkaní *na stavech* a pod.« (»... verboten werden ... z. B. *Dreschen* mit *Dreschflegeln*, nachdem man *Dreschmaschinen erfunden*«, atd.).

Návrat
k přírodě?

Jistě zajímavé stanovění Bolzanovo! Spojí-li je čtenář s tím, co praví spisovatel na počátku této kapitoly (jakož také na počátku kap. XIII.) o *vynálezech*, o významu technického pokroku, opraví si to, co píše ve své zprávě Horáček, že spisovatel Nejlepšího státu hlásá — »*návrat k přírodě*«¹³³⁾. Prostý, nenáročný život — bez rozmařilosti a přepychu — neznamená ještě *návrat k přírodě* ve smyslu *Rousseauově, Tolstojově* n. pod. Jest možný i při všech vynálezech a pokrocích techniky!

128) Úvod [spisovatelův] str. 12, kap. VII. str. 77 pozn. 3 atd. Viz také výše [o těchto dodatcích a poznámkách] str. 292 pozn. 10, 6, str. 295 pozn. 12, 25 atd.

129) Horáček, l. c. str. 424.

130) t. j. *obcí, okresů a krajů* atd. [Horáček, l. c. str. 424: »K tomu přistupují jiná u mělá z a ř í z e n í se skutečným životem neslučitelná, jako [na př.] ... *hospodářská soběstačnost těchto okruhů*«].

131) Výše [ad 135, 28].

132) Str. 25 pozn. 10 [pod čarou].

133) Horáček, l. c. str. 403.

139, 26: »... když je stát — avšak jen v jejich vlastním prospěchu — k tomu dokonce i přinutí« [»wenn die Gesetze des Staates sie zwingen zu tun, was doch am Ende nur ihr eigener wahrer Vorteil erheischet«].

Stát má zde přinutiti k vhodné změně zaměstnání, avšak i k odpočinku, k oddechu! Že to není »libovolné střídání nejrůznějších zaměstnání«, o němž mluví Horáček¹³⁴) a že spisovatel jde tu o sto roků napřed před svou dobou, se snad samo sebou rozumí¹³⁵).

145, 8. »Účelným by snad i bylo konečně...« [»Eine sehr zweckmäßige Einrichtung wäre es auch endlich...« atd.].

Jistě zajímavá drobnost, kterou již uskutečňovati počíná také naše doba¹³⁶)! Že se jí však potvrzuje také to, co uváděla naše předmluva na str. XXXII. a XXXIII., netřeba dodávati¹³⁷).

18. Ke kap. XIII. a XIV. Výroba a průmysl. [Von den hervorbringenden Gewerben]. Obchod [Vom Handel]. Str. 146—156.

148, 20. »... mějtež podíl na společném výtěžku, zhruba stejný, odlišný nanejvýš jen podle zvláštních [výkonů] a potřeb jednotlivce«. [»... alle, die ... ihre ganze Zeit dem Geschäfte widmen, werden auch einen ohngefähr gleichen oder doch nur, nach dem etwaigen Unterschiede ihrer Bedürfnisse verschiedenen Antheil an dem Gewinne, den das ganze abwirft, beziehen«].

Srv. naši předmluvu na str. XXIII. i závěrečnou poznámku k oběma těmto dvěma kapitolám. [136, 22].

149, 8. »... vedení se nesmí přenechati nikomu, kdo nepokázal dosti vědomosti a všech jiných k tomu nutných vlastností...« [»... dem Geschäfte der Leitung darf niemand zugelassen werden, der nicht von seinen dazu nöthigen Kenntnissen und übrigen Eigenschaften... befriedigende Beweise abgelegt hat«].

Tamtéž (t. j. v naší předmluvě) str. XIX. [O výběru úřednictva].

156, 22 [Poznámka závěrečná. K obsahu těchto kapitol]. Po kap. XII. [O zaměstnání občanů], v níž spisovatel na-

134) Předmluva [překladatelova] str. XXIII.

135) Viz však také kap. XXIV. [O zábavách]. Jinak třeba vzpomenouti kap. V. a toho, co tam praví o podstatě svobody ve státě.

136) Klubovní dílny radioamatérské a pod.

137) Celá kapitola ostatně potvrzuje také jiné věci, uvedené v předmluvě. Že jest velmi důležitá, že z ní také zvláště vysvitá Bolzanovo ušlechtilé sociální cítění, třeba jmenovitě zdůrazniti.

značil již všeobecně poměr státu k výrobě a průmyslu a pojednal i o otázce dělnické, přistupuje spisovatel k dvěma důležitým bodům svého reformního programu: k reformě průmyslové a k reformě obchodu. Vzorem prvé z nich má být pozemková reforma.

Že — pokud se týká druhé z obou věcí (reformy obchodu) — jde vskutku o to, co vytýká Horáček za jednu značku Bolzanova komunismu, t. j. o postátnění obchodu, to potvrzuje nejen tato kapitola, nýbrž ještě mnohem důrazněji jedna z předposledních kapitol¹³⁸). Jest to ovšem postátnění svého rázu — postátnění zvláštním, Bolzanovským způsobem¹³⁹).

Něco jiného však platí o reformě zemědělské, o reformě výroby a průmyslu.

Nejde tu o postátnění těžby, provozu, nýbrž jen o postátnění prostředků, t. j. o postátnění půdy ve státě, o postátnění dolů, průmyslových objektů atd., avšak o postátnění takové, že stát jest sice majitelem, nikoli však jejich držitelem, t. j. provozovatelem výroby a produkce. Propůjčuje užívání těchto věcí, nikoli však jednotlivým občanům, kteří mají »hlad po půdě«, hlad po majetnictví těchto statků a po jejich výtěžcích, nýbrž družstvům občanů, kteří chtějí býti tak či jinak zúčastněni na pracích, jakých vyžaduje ona produkce. Výtěžky však těchto prací, jakož i vše ostatní — distribuci těchto prací, zdokonalování provozu i jeho vedení, sdružování oněch družstev v další vyšší výrobní anebo produktivní jednotky atd. — ponechává těmto družstvům samým, vyhrazuje si jen dozor nad tím, děje-li se všechno v duchu zákonů (je-li tedy výroba na př., k níž se družstvo utvořilo, státu žádoucí a prospěšná¹⁴⁰) a řeše spory při tom vzniklé způsobem, jak předpisuje jedna z předposledních kapitol¹⁴¹).

Toť jest asi (v jádře) kolektivismus a »komunismus« Bolzanův, jak se o něm stala zmínka v závěrečné poznámce ke kap. X.¹⁴²).

Shrneme-li tedy to, čeho se dočtl čtenář v oné kapitole [X.] a v poznámkách k ní připojených výše v těchto dodatcích [str. 314 nn.] a spojíme-li to s tím, co bylo právě uvedeno na základě kap. XIII. 3, a uvážíme-li i dále zvláště také okolnost, že spisovatel nikde nehlásá nutnost sociální revoluce, kterou

Znova
o
socialismu
a
komunismu
B-ově.

138) XXVI. str. 205 (poslední čtyři řádky dole).

139) *Obce bolzanovské! A vůbec samosprávný živel uplatněný i v této otázce! Viz výše poznámky ke kap. XII.*

140) *v duchu zásad kapitoly XII. [a ovšem také zásad vyslovených na počátku kap. XIV.].*

141) XXV. [O sporech občanů].

142) *Výše str. 316.*

provésti má právě *třída dělnická*, sjednocená v zvláštní, *revolučně naladěnou* politickou stranu dělnickou¹⁴³), a chceme-li však přesto mermomocí »zaškatulkovati« Bolzanovo učení k některému z »-ismů« výše dotčených, tu snad učiníme nejspřávnější, zařadíme-li je (t. j. toto Bolzanovo učení) sice do *socialismu*, avšak do tak řeč. *státního*¹⁴⁴).

Že však tímto zařazením není ještě *vyřízeno* toto Bolzanovo učení, že v něm jde ještě o mnoho jiného, čeho se toto zařazení vůbec *netýká*, že jest to krátce dílo zcela *sui generis*, o tom jistě nemůže být sporu¹⁴⁵).

19. Ke kap.
XV.
Pěstování
věd ve
státě.
[Str. 157-159.]

17. Ke kap. XV. Pěstování věd ve státě [Von den Gelehrten]. Str. 157—159.

157, 13 »... jakož k jistým zaměstnáním — jako jest na př. činnost *soudcovská* — žádati se budou jenom lidé, kteří studovali jistý obor na *vysokých školách*« [»ja zu manchen Geschäften z. B. zum *Richteramte* verlangt man sogar ausschliesslich nur Personen, die gewisse *gelehrte Schulen* besucht haben«].

Předmluva [překladatelova] str. XIX a XX a výše v těchto dodatečných poznámkách str. 274!

157, 17: »Těm však, kdo si zvolí *práci vědeckou* za *hlavní zaměstnání*...« [Diejenigen aber, welche *gelehrte Arbeiten* zu ihrer *Hauptbeschäftigung* wählen...«].

143) Niže [pozn. 122]!

144) *Ibidem!* [T. j. v pozn. následující].

145) Viz výše str. 284: »*Non me cuiquam mancipavi*...« atd. *Jinak srv. n. př. stati Dra L. Wintera a stati Bráfovy o podstatě socialismu a komunismu v Ottově Slov. Nauč.* [Hesla: »*Kollektivismus*« a »*Kommunismus*«, zpracovaná Alb. Bráfem, kde ukazuje spisovatel na nejasnost a kolísavost těchto obou slov i slova »*socialismus*«; dále obšírnou stať »*Socialismus*« od L. Wintera, vykládající mimo jiné podstatu teorií Karla *Marxe* a *Bedř. Engelsa* a zdůrazňující to, o čem mluví výše věta, k níž se víže pozn. 120)]. Pokud se týká *socialismu státního*, jinak také zvaného »*katedrového*«, ježto jeho nejznámější hlasatelé byli národohospodáři *Schäffle*, *Wagner*, *Schmoller*, *Brentano*, *Bücher*, *Phillipovich*, *Gilde*, znamená tento (podle Wintera) *vlastně jenom rozšíření působnosti státu za tím účelem, aby občan sociálně slabší nebyl vykořisťován od občana, který jest sociálně silnější. K tomu míří rozmanité — namnoze i velmi radikální — reformy ve vnitřním zařízení státu, jejichž nutnost, resp. aspoň oprávněnost, přívrženci toho směru hlásají. Že však tímto zařazením není ještě — jak řečeno výše — dílo Bolzanovo vyřízeno, že v něm jde ještě o leccos jiného než o tyto sociální, resp. hospodářské reformy, třeba znova uvést.*

Jde zde — jak jest zřejmo z dalších rádků textu — o učence, kteří mají býti za účelem vědeckého badání *vyproštění zcela* (třeba jenom *na čas!*) ze svých dosavadních povinností, na př. i z těch, jaké jim ukládá *učitelský úřa.* Viz ostatně poznámku připojenou k textu pod čarou na str. 159¹⁴⁶⁾.

19. Ke kap. XVI. *Knihy a censura. O svobodě tisku.* [Von 20. Ke kap. *Büchern und der Censur*]. Str. 160—167. XVI

162, 11: »... aprobace jistých osob, k tomu *zvolených*...«
[»Jedes Buch sollte, bevor es gedruckt wird, von gewissen
eigens dazu bestimmten Censoren approbirt werden«.]
»Knihy a censura«. [Str. 160-167.]

Jsou tedy slova: »von gewissen eigens dazu bestimmte Censoren« přeložena slovy: »... jistých osob k tomu *zvolených, t. zv. censorů*«, a to z těchto důvodů: a) aby bylo zdůrazněno to, co o obsazování míst úřednických a vůbec *funkcí ve státě* zdůrazňuje kap. III.¹⁴⁷⁾ a čím se liší Bolzanova »*censura zcela podstatně* a patrně od censury v dnešním běžném, *dějinnami* této věci zošklivěném slova smyslu¹⁴⁸⁾, b) aby vložkou »t. zv.« bylo vystiženo to, co v tomtéž smyslu slovy: »von gewissen« naznačuje poněkud i Bolzano. Srv. ostatně i níže *závěrečnou poznámku!*

163, 15: »... aby censor z pouhé nepřízně nepotlačil věc, která jest buď velmi dobrá nebo aspoň — *uchází*« [»damit ein Censor nicht aus blosser *Missgunst* etwas recht Gutes oder doch *Brauchbares* unterdrückt«], jakož i: K překladu i k věc.

163, 2: »... buďtež tištěna i díla, pro jejichž tisk se vyslovil *byť pouze jeden z censorů*« [»soll auch dasjenige Buch gedruckt werden, für dessen Druck sich unter den mehreren *nur ein Censor* erklärt hat«].

Tamtéž (t. j. v závěr. poznámce k této kapitole).

164, 9: »... jsou-li psány v *klidném, nevášnivém* tónu a v *mluvě vzdělance*« [»sobald sie nur in dem *leidenschaftlosen* Tone der Untersuchung und vollends in der *gelehrten Sprache* vorgetragen werden«].

Netýká se tato věta také *naši předmluvy?* [Srv. str. 253 pod čarou poznámka 1)!]. Srovnejme však s tímto tónem

¹⁴⁶⁾ V pozn. 8. — *Že se jinak v této kapitole projevuje zase to, o čem se mluví v našich poznámkách na str. 294—2... atd. [necht' Bolzanova k vědcům z povolání, odpor k frázovitosti a nejasnému myšlení], jest patrné. Že pak volnost vědeckého badání, resp. volnost učení, má v Bolzanově státě jisté hranice, víme rovněž z kapitoly O svobodě myšlení.*

¹⁴⁷⁾ Str. 47 odst. 2 (podle označení na okraji strany).

¹⁴⁸⁾ Srv. str. 162 pozn. 4).

naši předmluvy na př. to, co bylo citováno z Bolzana na str. 276¹⁴⁹⁾, že ho proto neodsoudí, jest patrné.

165, 13: »... aby každý možný konflikt předem zamezil« [»...und jedes auch nur wahrscheinliche Ärgernis nach Möglichkeit zu vermeiden«].

Nejasné
místo
v kap. XVI.

Smysl tohoto místa, které v celé své úplnosti zní: »Wenn Einige wollen, dass man zwar eine völlige Pressfreiheit einführe, aber den *Verfasser* oder *Verleger* hinterher für den Schaden, den er durch sein Buch angestiftet hat, *verantwortlich* mache: so scheinen sie nicht zu bedenken, dass es *leichter* sei für einen Censor, sich darüber zu rechtfertigen, dass er eine Stelle *nicht gestrichen* oder ein Buch *nicht unterdrückt*, als für den Verfasser, dass er es geschrieben habe. Denn jener sollte Alles durchgehen lassen, was nur offenbar nicht unter Einen der vier obenerwähnten Titel gehört, der Schriftsteller aber war schuldig, so gut als er nur konnte, zu schreiben, und jedes auch nur wahrscheinliche Aergerniss nach Möglichkeit zu vermeiden«, pravíme: smysl tohoto místa, resp. druhá z těchto vět, jest obsažen ve větě: »es ist leichter...« atd. Spisovatel chce tu říci, že za jeho zřízení jest snazší situace spisovatele, který může psáti, jak mu srdce velí, a rovněž situace nakladatele, který *neriskuje dodatečné pokuty* (zabavení listu nebo knihy), ježto odpovědnost nese *editor*, jenž se snáze omluví, an byl vlastně *volbou* prohlášen za — *nejkompetentnějšího k posudku a rozhodnutí o věci*.

167, 21. [Poznámka závěrečná. K obsahu kapitoly].

Že tato kapitola *zvláště potvrzuje* to, co uváděla naše předmluva o *věcnosti a střízlivosti* Bolzanově, o jeho *klidu, rozvaze*, dosvědčí jistě čtenář, který promyslí a *domyslí*, o čem tu pojednává Bolzano.

K obsahu
této
kapitoly.

Svoboda tisku, zcela *neobmezená*, o jejíž zavedení usiluje naše doba — svoboda, kdy může každý tisknouti a vydávati, cokoli jen chce, avšak jenom, *má-li na to peníze!* Jest to vůbec svoboda? Není tu občan-spisovatel prostě hříčkou libovůle těch, kdo mají prostředky, kdo mohou vydávati knihy, *noviny a jimi ovládati tolik lidí, tolik lidských svědomí?* Jest to — ještě jednou — opravdová svoboda?

A je naproti tomu *censurou v pravém historickém slova smyslu*, dokonce pak »*přísnou censurou*«, co navrhuje Bolzano¹⁵⁰⁾? Lze tak nazývati onu úpravu těch věcí, jak ji navr-

¹⁴⁹⁾ V pozn. 62 pod čarou.

¹⁵⁰⁾ Horáček, l. c. str. 424: »K tomu přistupují jiná umělá zařízení se skutečným životem neslučitelná, jako na př. ... přísná censura...«.

huje, kde »výrok lidí rozumných«, stanovených ne vládou státu, nýbrž od občanstva zvolených, má rozhodnouti o tom, co se má a musí tisknouti? Nebylo tu Bolzanovi zvláště ublíženo Horáckovou kritikou? Že ano, čtenář jistě přisvědčí^{150a}).

20. Ke kap. XVII.—XXIV. O umění. [Von den schönen Künsten]. O výživě. [Von der Nahrung]. Oděv. [Von der Kleidung]. Obydli. [Von den Wohnungen]. Zřetel k rozdílu pohlaví. [Von einigen den Geschlechtsunterschied betreffenden Anstalten]. O ctižádostivosti. [Von der Befriedigung des Ehrtriebes]. Cestování a turistika. [Von den Reisen]. O zábavách. [Von den Vergnügungen]. Str. 168—196.

21. Ke kap. XVII-XIV. [Str. 168-196.]

Ze hlavní účel těchto všech kapitol jest zdůrazniti, že i to, jak občan žije v soukromí — jak tedy bydlí, jak se šatí, čeho požívá, jaké si tvoří ideály, v čem vidí štěstí života — jsou důležité zájmy státní, jsou »politica«, bylo naznačeno v okrajových poznámkách při jedné z nich¹⁵¹). Ze při tom nejde tak o §§ zákona jako o §§ veřejného mínění a obecného vkusu ve státě, na něž může míti stát a měl by míti vliv svou výchovou, svým tiskem, zejména však příkladem a vzorem těch, které občan staví v čelo veřejného života, bylo naznačeno poněkud již v Bolzanově Úvodě¹⁵²). Zde třeba jenom uvést:

a) Ke kap. XVII. Názor svůj na umění a jeho poslání ve státě (vyslovený v této kapitole) opakuje spisovatel ještě jednou důrazněji v jedné z dalších kapitol¹⁵³). Jinak není v této kapitole celkem ničeho, čeho by neznal čtenář z dosavadních kapitol. Že by se však někdy splnilo i to, co spisovatel praví v ní o divadle a divadelním umění, lze sotva čekat¹⁵⁴).

b) Pokud se týká kap. XVIII., byla na ni učiněna narážka již v [naší] předmluvě na str. XXVII.¹⁵⁵). Oč tu jde (ve 2.

^{150a}) O »přisnosti« Bolzanovy »censury« svědčí ostatně nejlépe to, co bylo citováno výše v poznámkách ke str. 163. Že se tím odstraňuje censura, na to narážela pozn. XXVI., 18 (v II. části těchto dodatků).

¹⁵¹) XXIV. [str. 193].

¹⁵²) Str. 13.

¹⁵³) Kap. XXI. (2. odst.).

¹⁵⁴) Jeho odpor k divadlu, a to dokonce i k představením ochotnickým, jde snad přece jenom příliš daleko. Jinak — pokud se týká jiných umění, zejména básnického — viz na př. R. Z i m m e r m a n n, Bolzanos Verhältnis zur Poesie, Bohemia 1849 č. 135. Že u Bolzana neplatí v umění heslo: »Castis omnia casta«, jest patrné z XXXI. kap.; z jakých důvodů, naznačila kap. XVI.

¹⁵⁵) Prohibice!

Prohibice. odst.), není ovšem jenom *prohibice*, její *metody*, nýbrž jde též o *snahy opačné* — o snahy totiž *rozšířiti* užívání jistých potravin (anebo nápojů) dosud neužívaných anebo neznámých (jako tomu bylo na př. v době Bolzanovy nebo krátce předtím — s *brambory*^{155a}). Že tu třeba jíti cestou, kterou ukazuje Bolzano, nemůže být pochyby po novějších zkušenostech a neúspěšních těchto snah¹⁵⁶).

c) Že na další stručné kapitole, věnované *oděvu*, se *neza-kládá cena díla* ani cena Bolzanovy ústavy, jest zajiště patrnou. Avšak také další kapitola [XX.] registruje vlastně jenom to, co bylo řečeno již v *Úvodě* a v *kap. X.*¹⁵⁷). Zajímavější jest tudíž:

d) kapitola o *zřetelech k rozdílnosti pohlaví*. Zajímavá nejen *věcně*, *nýbrž* — a snad ještě více — také *dobově*¹⁵⁸). Jedno ustanovení jest — zdá se — *nejasné*.

»... třeba pokládati za krutost, aby jakýkoli *poměr služební* nutil občana, který jest dospělý a zdrav, *vyhýbati se manželství*. *Nebudou se tedy poměry takové od státu ani trpěti*« [»... daher denn werden solche Verhältnisse von Seite des Staates selbst nicht geduldet«].

Otázka
ženská

Jest totiž *dvoji způsob řešení* (s hlediska *dnešní ženské otázky*): které z nich jest v duchu Bolzanově¹⁵⁹)? — Že zvláště zajímavé jest, co praví *»zákon dvanáctý o hlasování manželů*, bylo naznačeno tamtéž v poznámce.

e) Že předmět, jemuž zasvěcuje spisovatel další *samostatnou* kapitolu [XXII.] zaslouží si této pozornosti, o tom není pochyby. Vždyť *ctižádostivost*, vždyť *touha po slávě* jsou někdy síly v člověku, které vítězí *nad hladem, nad pudem po-*

155a) *Snahy Parmentierovy překonati předsudek proti požívání brambor ve Francii!*

156) Že jde o *prohibici* lihovin a kouření, dokazuje kapitola *»O zábavách«*. Viz tamtéž str. 194!

157) Dilem ovšem také v kap. XII.: *O zaměstnání občanů a jeho potřebě*. [Vybírání činže není totiž zaměstnání, jež by mohlo vyplniti zcela život člověka].

158) Viz poznámky pod čarou i výše str. 309 poznámky k VII. kap.

159) *Jak by totiž řešil spisovatel n. př. otázku »celibátu« učitelek atd.? Dovolil by totiž, aby byla vdaná žena výdělečně dále činná aneb — jakmile se vdá — sprostil by jí úřadu, zaopatře ji však hmotně způsobem, jak tamtéž popsáno? Zdá se, že by byl pro druhý způsob řešení (podle toho, jaký důraz klade na ú k o l ž e n y - m a t k y a vůbec ženy provdané). To, co praví kap. VIII. o ženě-učitelce, nikoli však z profese, se sem zajiště nevztahuje.*

hlavním i nad hrůzou — před smrtí¹⁶⁰). A směr této touhy? *ideály mládeže* (jaké si tato tvoří podle vkusu doby), nejsou-li to věci, které zasluhují více pozornosti, nežli se jim věnuje? »*Tak pošetile pojmy o cti, o slávě, jaké trpí dnešní zřízení*...«.

Sport a rekordmanství.

Nejsou to slova *pronesená včas*, pronesená v době, kdy je jich *vsuknutí potřeba*? Ta *rekordová horečka*, kterou dnešek nejen trpí, nýbrž přímo *podněcuje*, podporuje se všech stran — nejde se tu příliš daleko?

Že však také jiné věci v této kapitole zasluhují pozornosti, čtenář jistě přisvědčí¹⁶¹).

f) Že konečně také *turistice*, zejména pak *zábavám* jsou věnovány *zvláštní samostatné kapitoly* (zábavám dokonce kapitola *dostí obširná*), plyne jednak z toho, co uvádí prvá věta této části našich poznámek, jednak také tím, že slova »*zábava*« [»*Vergnügung*« — *potěšení*] používá spisovatel v *nejširším jeho významu*; mluví tu o *svátcích státních*, rozumí tím slovem krátce vše, co člověka *odpoutává od denního života*. Že v tom ve všem není tolik *puritánství*, tolik *prísnosti*, kolik našel u Bolzana *Horáček*, netřeba snad dodávat¹⁶²).

21. *Ke kap. XXV. O sporech občanů. [Von den Streitigkeiten der Bürger. Str. 197—199.*

21. Ke kap. XXV.

197, 20. »... obci, která jí sama *soudce přikáže*« [»so machen sie die Anzeige bei der Gemeinde, die ihnen die Schiedsrichter selbst bestimmt«].

O sporech občanů. [Str. 197-199.]

Nejde tu o *soudce z povolání*! To jest *patrné*¹⁶³). Arciť *nelze*, zdá se, *přejíti* při žádném sporu tuto instanci, t. j. nelze předložit žalobu hned soudu v *užším* slova smyslu (soudu »*vyššímu*«). To jest *patrné* i smysl místa. Viz ostatně i další poznámky.

198, 2. »... až dvě anebo *více stolic* rozhodne ve *stejném smyslu*« atd. [»bis zwei oder mehrere Schiedsrichterbehörden

¹⁶⁰) *Slavná smrt na bojišti a pod.*

¹⁶¹) *Trochu nejasným se [věcně] zdálo při překladu zakončení odstavce o užívání titulů; jest však přeloženo doslovně.*

¹⁶²) *Jsou zde tedy také kavárny, jsou tance, koncerty, jest zvláště také sport a tělocvičné zábavy atd. — ovšem že všechno tak, aby nešlo do výstřednosti. V těch není štěstí života. Že zakazuje mnohé věci u nás trpěné, ba dokonce i zaváděné z rozmanitých důvodů — na př. loterie — pochopí každý, kdo těmto věcem také s jiné strany rozumí. Pokud se týká volnějšího překladu na některých místech všech těchto osmi kapitol (XVII.—XXIV.), lze jej zdůvodniti předcházejícím anebo dalším obsahem.*

¹⁶³) *Vzhledem k Horáčkově námitce o volbě soudců, resp. úřednictva.*

einerlei Sinnes sind oder die frühern durch bessere Belehrung ihr Urteil nach jenem der späteren selbst *abändern*«].

Místo poněkud nejasné! Stane se však určitým, dodáme-li k slovům: »dvě anebo více stolic« — dvě *po sobě následující* (a tím snad také více stolic¹⁶⁴)).

199, 28. *Poznámka závěrečná*. [K obsahu této kapitoly].

Kapitola jistě velmi stručná vzhledem k předmětu, o kterém pojednává a o kterém čekal čtenář jistě obšírnější úvahy. Nezapomínejme však, že *po kap. X.* a po jiných kapitolách, v nichž se — z části aspoň — dotýká i *administrativní stránky* věci, následují ještě dodatky *v kapitole předposlední* [XXVII.] Že tu jde o *zdůraznění samostatnosti a samosprávy obcí*, jest ze všeho, co obsahuje tato kapitola, patrné¹⁶⁵).

22. Ke kap.
XXVI.
Příjmy a
vydání státu,
[Str. 200-219.]

22. *Ke kap. XXVI. Příjmy a vydání státu. Zdanění občanů*. [Von der Besteuerung der Bürger und von den Staatsausgaben]. Str. 200—219.

205, 18: »... bude lépe — se zřetelem na *obecnou mravnost národa* — povolití občanstvu...« atd. [»In Betreff solcher Waaren, bei welchen mancher Betrug dieser Art gleichwohl nicht zu verhindern stände, wäre es vielleicht der *Sittlichkeit des Volkes zuträglicher*, dass es Jedem erlaubt sein soll, diese Waaren vom Producenten unmittelbar zu beziehen, wenn er Gelegenheit hat, sie von ihm leichter zu bekommen«].

Jak řečeno již v poznámkách na tomto místě (str. 205—206, pod čarou pozn. 29 a 31), *důležitý ústupek* B-ův v otázce *postátnění obchodu* a při provádění *zemědělské reformy*. Že tu totiž jde o *zemědělské produkty*, jež se vymykají kontrole zde — v této kapitole (i v XIV. kap.) líčené, jest patrné. A tu jistě třeba zdůrazniti tuto *prozíravost* B-ovu, zejména pak dnes (po zkušenostech *v Rusku*, kde stejnou koncesi si vynutily poměry, bohužel až dodatečně a zajisté i se škodou, jaké se spisovatel výše dotýká: porušuje se tím *úcta k zákonům* a *tím občanská a politická ukázně-*

¹⁶⁴) *Podrobnější vysvětlení: Potvrdí-li okresní soud rozsudek (soudu obecního), není — jak praví text kapitoly — odvolání. Nepotvrdí-li však rozsudku, vrátí věc k doplnění (čímž se tato dostává do původního stadia) anebo vynese sám nový rozsudek. V tom případě jest možné odvolání k III. stolicí. Potvrdí-li tato druhý rozsudek, jest tím věc vyřízena. Vynese-li však jiný rozsudek, jest možné odvolání k IV. stolicí, i když jest shodný s rozsudkem obecního soudu. Potvrdí-li tato onen rozsudek, shodující dvě instance bezprostředně nadřazené, ba ve zvláštním, právě vzpomnutém případě, dokonce i tři.*

¹⁶⁵) *Co lze vyřídití v obci ke spokojenosti občanstva, buďž jí krátce ponecháno k vyřízení — toť Bolzanova zásada.*

nost národa. — Na věc bylo ukázáno (jistě právem) také již i v naší předmluvě¹⁶⁶).

210, 17: »A tak se stal... již i v této věci jistý *doti šťastný počátek*« [»Daher hat man... *auch in unseren Staaten* einen sehr dankenswerten Anfang zu dieser Einrichtung gemacht...«].

Misto, na něž narážela výše poznámka na str. 275¹⁶⁷).

211, 11: »...nekonečně mnoho *výpočtů*...« [»...eine unendliche Menge *Rechnungen*«].

Mohlo tedy snad i býti (v překladu): »nekonečně mnoho účtů«, »propočítávání«, avšak také výpočtů (technicky-pojišťovacího rázu).

212, 6: »Případy, jež tu mám na mysli...« [»Der Fall, den ich hier vor Augen habe...«] atd.

až po:

213, 1: »...prodává pak *sebe hlouběji pod cenou*« [»...wenn auch der Preis, um welchen der Staat dasselbe an den Geniessenden überlässt, *in gar keinem Verhältnisse* mit den gehabten Ausgaben steht«].

Překlad místy volnější (zejména v odst. b), založený však na svědomitém uvážení věci, o které tu jde. Uváděti celý tento tekst v původním znění bylo by tu zbytečné, ježto nalze jej čtenář, a to celkem bez *vady*, ve vydání německém.

217, 8: »...ona také vybírežž ... *všechny daně*, procházející jejímá rukama« (»Dasselbe geschieht mit den *freiwilligen Steuern* sowohl als mit den *übrigen*, sofern sie durch ihre Hände gehen«).

»*Sofern*« má zde zajisté význam, jen pokud se týká *dávek dobrovolných* [výše str. 202], které může ovšem občan také *přímo zaslat* tam, komu je věnuje; jiné dávky vybírá *vždy obec*. Podle toho upraven byl *překlad*.

218, 18. [Poznámka závěrečná. K obsahu kapitoly].

Na tuto kapitolu se patrně vztahují slova Horáčkova: »K tomu přistupují jiná umělá zařízení neslučitelná se skutečným životem, ... *hospodářská soběstačnost* těchto okruhů« [obcí, krajů atd.], »*nemožná technika zdanovací*«... Jsou-li

Volnější
překlad
některých
míst.

¹⁶⁶) Str. XXVII. [Že pokud se týká překladu — bylo slovo »*leichter*« přeloženo slovem »*lacinější*«, lze jistě vysvětliti].

¹⁶⁷) Bolzano sám — jak svědčí jeho korespondence i některé výpočty — zúčastnil se těchto »*šťastných počátků*«, jednáje o zakládání *takových ústavů i ústavů jim příbuzných* [Založen a pod.]. Že pokládal to jen za počátek a že sám jde mnohem dále, svědčí další tekst. Čtenář si jistě také povšiml přesnosti výrazu, na něž upozorňuje poznámka v textu pod čarou (40^b).

oprávněné tyto námitky, nechť rozhodne čtenář sám, přihlížeje k obsahu — zejména *třetí* (závěrečné) části této kapitoly¹⁶⁸).

23. Ke kap. XXVII. *Odměny a tresty*. [Von den Belohnungen und Strafen]. Str. 219—236.
219, 22: »...ne však pouze zlého, nýbrž také *dobrého* u spoluobčanů...« [»die Pflicht, alles *Gute* und *Böse*, das er an seinen Mitbürgern bemerkt...«].

V překladu jest zdůrazněna *první věc*, t. j. povinnost pozorovati i na *zásluhy* [v duchu toho, o čem se čtenář dočte později (na str. 222) a čeho se i týká níže pozn. 222, 1.]

220, 22: »Budiž zřízen *úřad* [veřejného žalobce], jenž bude...« atd. [»...so wird der Mittelweg eingeschlagen: dass man bei einer *dazu bestimmten Behörde* versiegelte und mit dem Namen des Klägers und einer beliebigen *Chiffre* versehene Anklagen annimmt...«].

Že zde vskutku jde o úřad *veřejného žalobce* [státního zástupce, *prokurátora*], t. j. o úřad *téhož účelu a významu*, jaký má tento úřad v nynějších státech, nemůže býti pochyby. Spisovatel nemá pro něj *ještě ani jména*, což nemůže překvapiti, ježto úřad *státního zástupce* byl zaveden u nás (v Rakousku) teprve až později, a to *mnohem později* — až v druhé polovině toho století¹⁶⁹).

222, 1. »Vše, co řečeno tu o udáních, jež obsahují *žaloby*...« atd. [»Übrigens gilt, was hier von Anzeigen, die eine *Klage* enthalten, gesagt worden ist, mit den gehörigen Abänderungen *auch von solchen Anzeigen*, die *auf Verdienste* aufmerksam machen«]

až po:

222, 11: »...nebudiž mu *nikdy odpirána!*« [»...so soll ihm diese Belohnung *auch keineswegs vorenthalten* werden«].

Myšlenka jistě *groteskní* dnešnímu čtenáři, uváží-li do důsledků vše, co spisovatel výše uvádí! Jako totiž nesmí býti nikdo trestán, komu nebyl trestný skutek *objektivně*, t. j. *soudně* dokázán, tak by ani neměl býti nikdo *odměňován*, nebyla-li *stejně objektivně* (t. j. při řádném soudním řízení) prokázána jeho *zásluha*¹⁷⁰).

168) Str. 217—218. Že tu zase jde o zdůraznění o b c i, jejich významu, a tím o to, co uváděly naše poznámky již ke kap. I., nelze ovšem popřít.

169) Nový doklad k tomu, o čem mluví naše předmluva na str. XXVI. XXVII., t. j. doklad Bolzanovy reformy, která jest *ánes skutečností!*

170) Srv. níže str. 235 »sazebník« trestní a předtím str. 226 a n. »sazebník« *odměn čestných*.

Stanovení jistě *důsledné a logické!*

Avšak představme si žádaný zde *postup* [vyšetřovací a soudní] s prvním obdobným! Úkol, jaký by měl při tom *státní zástupce*, jenž dokazuje zásluhu, a *úkol obhájcův*, jenž by se snažil »*vysekati*« nařčeného z nebezpečí — *odměny*¹⁷¹⁾! V tom je právě *gratesknost*. Že však také *spravedlivost, důslednost*, o tom není pochyby. Viz ostatně i další text a další poznámky¹⁷²⁾.

224, 11. »*Záslužný čin, prokázaný vlasti, nebuď placen propůjčením úřadu!*« [»Ich glaube, als einen allgemeinen Grundsatz aufstellen zu müssen, dass man in einem zweckmässig eingerichteten Staate Ämter nie als Belohnungen ansehen, nie zur Vergeltung gewisser, sei es auch noch so grosser dem Lande geleisteter Dienste verleihen dürfe«].

K Rašínovu heslu:

Pozor tedy! Jak bylo uvedeno v poznámce pod čarou na citovaném místě, nepraví tím Bolzano, že by se *zásluhy o vlast* neměly vůbec platiti (jak žádá známé heslo Rašínovo, tamtéž zmíněné), nýbrž jde jen o to, by se neplatily *dvakrát* a k tomu ještě *nevhodně*. Viz Bolzanovy přísné *zásady o přijímání odměn*, zejména pak *peněžních*¹⁷³⁾.

226, 16: »... když se mu tato úcta *veřejně a jménem společnosti* zvláště projeví...« [»... in der Hochachtung, welche die übrigen Bürger dem Manne, der sich um sie verdient gemacht hat, ... bei gewissen Anlässen auch öffentlich und in Gemeinschaft an den Tag legen werden...«].

Zásluhy o vlast se neplatí!

Jest toto místo náležitě *vystiženo uvedeným překladem*¹⁷⁴⁾?

226, 23. »*Osvědčily se již v starých dobách u některých národů*« [»Denn wenn man es schon in so manchen älteren Staaten für sehr erspriesslich erkannt hat...« atd.] — až po:

228, 2: »... *zcela bez vady*« [»auf ihre eigenen Fehler, deren gewiss ein jeder Mensch hat, aufmerksam machen«].

Poznámky ke spisovateli *Úvodu* na str. 292 a 293 [»Prameny díla Bolzanova«], jakož také v textu pod čarou na str. 227—228, pozn. 11a) a 12! — Jaký vliv i v jiných směrech (na př. pokud se týká zákonodárství a politických poměrů) mělo na Bolzana *studium antických ústav*, co z nich *přijímá*

171) »*Advocatus diaboli*« v procesech kanonisačních!

172) *Str.* ... pod čarou pozn. 175a).

173) *Str.* 224. *Srv.* ostatně i kap. X. str. 127. [»... mohlo by jen vrhati nepřiznivý stín na ryzost jeho smýšlení...« atd.].

174) *Jistá volnost překladová* vznikla na tomto místě také *odchylným rozdělením a uspořádáním částí dalšího souvětí*. Že se tak stalo po náležitém uvážení, *netřeba dodávati*.

a *zavrhuje*, bylo by zajímavé srovnati. Viz na př. *E. Peroutka Ústavy států řeckých*. [Z jeho pozůstalosti doplnil a vydal Dr. Karel Svoboda], Praha 1919¹⁷⁵⁾ — spis, v němž najde čtenář leccos, čeho si v tom směru povšimne^{175a)}.

Další
prameny
Bolzanovy.

Že spisovatel znal ústavu *židovskou*, není jistě pochyby. Že přesto nikdo nenazve Bolzana *kompilátorem* (anebo *eklektikem*), že platí o něm spíše to, čím končí *Kowalewski* ve svém Úvodě, netřeba dodávati^{175a)}.

234, 14. »Zločinec buď usmrcen... [jen] strojem...« [»Der Verbrecher werde... von einer Maschine getödtet...«].

Že to ovšem nemusí být zrovna *guillotina* (ač jistě na ni při tom myslel spisovatel), se samo sebou rozumí. Důležitější jest, že spisovatel nezavrhuje, nýbrž ve svém státě *zavádí* i tento trest, t. j. *trest smrti*. Viz v textu na téže str. pozn. 24 pod čarou!

238, 15. [Poznámka závěrečná, K obsahu kapitoly].

Jak bylo řečeno již v poznámce na tomto místě, překvapuje u Bolzana to, že napsav kapitolu o »zřízeních«, k jakým vede »zřetel k rozdílnosti pohlaví«¹⁷⁶⁾, věnuje tak málo pozornosti otázce tak palčivé, jakou jest v naší době *prostituce žen*.

Zdá se však, že *ne bez důvodů*.

O prostituci
žen.

Vždyť uvažme, co bylo uvedeno v poznámkách ke kap. I. o *rozdělení velkých měst* na menší samosprávné okrsky, na *obce bolzanovské*¹⁷⁷⁾, co předpisuje kap. XII. o *pravomoci těchto samosprávných okrsků*, o snadném přehledu a snadné *kontrolě života a zaměstnání* občanů i občanek, co dále ve XXI., ve XXII., zejména pak ve XXVI. kapitole bylo řečeno o *sňatcích*, o jejich *usnadnění, podpoře*, o účtě k *ženám*, zvláště *matkám*, o povinnosti obcí opatřiti čestné zaměstnání každému, atd., atd., pak pochopíme Bolzanovo přezírání této pro nás důležité otázky. Jako totiž již i v našich dnešních *obcích venkovských* není tento *problém* vlastně ani *problém*

175) Ostatně již Horáček vidí *senáty* v Bolzanových »sovětech«, *Kowalewski* »gerusie« atd.

175a) *Kowalewski* l. c. str. XXVIII. [»Alles, was Bolzano aus der Literatur geschöpft haben mag, ist im Schmelzofen eigener kritischer Gedankenarbeit geläutert. Das untrüglichste Kennzeichen...« atd.]. Jinak třeba dodati, že tyto soudy nevydávají asi rozsudků (v žádném ze směrů vzpomenutých výše sub 222, 11), nýbrž dávají jen *podnět* k nim, jak to uvádí spisovatel, str. 226.

176) Kap. XXI.: *Von einigen den Geschlechtsunterschied betreffenden Anstalten*.

177) Str. 296, pozn. 24, 8 [a dále: v závěr. pozn. ke II. kapitole].

mem (jest jim jenom v městech — v jejich rozmařilém, přepychovém, povalečském životě), tak — zdá se — soudí Bolzano, že nebude věc problémem ani v jeho obcích — za obdobných poměrů.

24. Ke kap. XXVIII. O smrti. [Von dem Tode]. Str. 237 —238. 24. Ke kap.
XXVIII.
>O smrti<.
[Str. 237-238.]

238, 23: »... a žal nad ztrátou jejich...« atd. [»aber die Trauer, die man um ihren Verlust empfindet, wird sehr gemässigt durch die allgemein herrschende Überzeugung, dass sie noch sind und in einem seligeren Zustande leben, von uns wissen und dass wir sie — wiedersehen werden«].

Slova, jimiž končí spisovatel dílo o státě, o jeho vnitřním zařízení, o jeho — ústavě!

Že se bude zdáti — vzhledem k tomu — toto zakončení díla příliš subjektivním, citovým, netřeba uváděti. Nezapomínejme však, že víra v život záhrobní a v blahodárnost této víry je kus Bolzanovy bytosti, jak svědčí zvláště dílo »Athanasia«¹⁷⁸).

Jinak není v této kapitole celkem již ničeho nového kromě zdůraznění spravedlivé jistě zásady: *De mortuis nihil nisi — iuste.*

¹⁷⁸) *Athanasia oder Gründe für die Unsterblichkeit der Seele* (Sulzbach 1827), jediné dílo Bolzanovo, které se dočkalo ještě za života spisovatelova II. vydání. (Tamtéž 1838.)